

Վ Ր Է Ժ

(Հրճստ ֆոն-Վիլդենբրոուսի)

Ֆրանսիական հիւսիսային բանակի ընդհանուր հրամանատար ֆէլտհերբը 1871 թուի յունուարին ստիպուած էր նահանջել և պատերազմի դաշտը գերմանացիներին թողնել։ Նա ի զուր էր փորձում իրեն համար ճանապարհ բանալ. գերմանական երկու գումարտակներ պարսպի նման կանգնած էին իւր և Պարիզի միջև։ Վերջապէս նա որոշեց մի վերջին յուսահատ փորձ ևս անել, բայց Սէն-Վենսէնի մօտ կոր ի գըլուխ ջարդուեցաւ և եօթ ժամուայ կատաղի կռուից յետոյ նահանջ տուաւ դէպի Վամբրէ։

Ֆրանսիայի հիւսիսային կողմը Սենա և Սոմ գետերի միջև գտնուած ամբողջ տարածութիւնից հեռացան ֆրանսիական զօրքերը և երկիրը գերմանացիների ձեռքն ընկաւ, բայց երկիրը խաղաղ չէր. քաղաքներում, աւաններում ու գիւղերում մնացել էին բնակիչներ, որոնք սիրտ չէին աւնում իրենց բնակարաններից հեռանալ։ Խորին և խուլ աւելութեամբ սպասում էին պրուսացիների գալուստ։

Ամեն անգամ որ արևելեան կողմից թնդանթաձգութեան որոտը չէին լսում, նրանք աներից դուրս էին գալիս փողոց և միմեանց շշնջալով հաղորդում։

— Մերոնք են հա՛. այսօր այդ անիծած պրուսացիներին մի լաւ կուտացնեն։

Եւ ամեն անգամ էլ, երբ որ այդ կարճատեւ զարհուրելի օրն անցնում էր ու ձմերային գիշերը վրայ հասնում, նրանք վիզերը ձուկ իրենց աներն էին մտնում։

— Դարձեալ բան չդուրս եկաւ, — ասում էին նրանք և կրկին յաջողութեան յոյսը հեռանում էր նրանցից։

Եւ ահա, Ս. Կենտէնի օրհասական պարտութիւնից յետոյ, երբ հասկացան թէ այլ ևս ոչ մի յոյս չկար, սաստիկ յուսահատ դրութեան մէջ ընկան և մահերն աչքերն առած վճռեցին վրէժ լուծել:

Այժմ գերմանացիներն ասես թէ մեղուների բաղմուլ թեամբ լինէին պաշարուած. խուլ աղղոցը նրանց ժամ առ ժամ մօտալուտ վտանգն էր գուշակում: Երբ գերմանացիները դաշտով անցնելու կլինէին, յանկարծ անտառից հրացանի ձայն կլսուէր և մինչև որ նրանք մեղմացող պայթիւնին ականջ կդնէին առանց գիտենալու թէ ո՛ւմ վրայ է ուղղուած դա, հրացանը երկրորդ անգամ կթնդար և դնդակը վշտահար բզզոցով կընկնէր սառած, կոշտ գետնի վրայ: Կրկնէին տակն ու վրայ անել թփերը, ամբողջ դաշտը խուզարկել. երբեմն ֆրանսիացիներին կգտնէին ու տեղն ու տեղը կանշնչացնէին: Ձարագուշակ բզզոցը մի առ ժամանակ կդադարէր, բայց ընկածների տեղ շուտով նորերը կերևային և կուիւր նորից կսկսուէր:

Դժուար չէր գտնել, թէ ո՛րտեղ էին ապաստանարան գտնում այդ հրացանաձիգները, գիւղերի ամեն մի քարաշէն տուն պատրաստի ապաստանարան էր: Բայց այդ գիւղերի մէջ մանաւանդ մէկը շատ վատ համբաւ ունէր և կատարեալ աւազակների բուն էր համարուում: Դա մի մեծ գիւղ էր Պիկարդիայի հեռաւոր անկիւններից մէկում:

Բայց որովհետև այդպիսի հաստատուն փաստեր չկային, որով ապացուցուէր գիւղի վայելած վատ համբաւը, ուստի որոշուեց ճշգրիտ տեղեկութիւններ հաւաքել և եթէ երևայ, որ դա ճշմարիտ է, այն ժամանակ հիմնայատակ կործանել այդ աւազակների բունը: Փորձելու համար մի գումարտակ հետևակ զօրք զետեղեցին գիւղի մէջ, պատուիրելով, որ ամենախիստ զգուշութիւն բանեցնեն: Ասենք զինւորներին զգուշացնելու կարիք էլ չկար, որովհետև նրանք էլ իրենց ընկերակիցներից իմացել էին, թէ ինչ փառագաւոր տեղ էին ընկած այժմ, և շարունակ ականջները ձայնի էր: Բոլոր աները, ուր որ իրենց բնակութեան համար տեղ էր նշանակուած, բունը ու պուշախ քրքրել, տեսել էին, բայց ոչ թագգրած հրացան էին գտել և ոչ էլ առհասարակ մի որևէիցէ կասկածելի բան, բայց դրա փոխարէն մառանները

լի էին պատուական գինիներով: Ճշմարիտ է, թէև գինիները կարող էին թունաւորուած լինել, և զինուորները սաստիկ կասկածանքով սկսան համը տեսնել, բայց այդ երկիւղն էլ անցաւ շուտով: Պատուական խմիչք էր և օրէօր աւելի ու աւելի էր դիւր գալիս նրանց:

Բայց և այնպէս դրանով նրանց զգուշութիւնը չնուազեցաւ և նրանք դարձեալ վստահութիւն չունէին ճահաբեր ծակի» վրայ: Մի բանի տարօրինակ երևոյթներ նրանց ահամայ մտածել էին տալիս:

Ամբողջ գիւղի մէջ ոչ մի երիտասարդ գիւղացի չկար: Միայն կանայք ու ծերունիներ էին մնացել: Կանայք թշնամական վախով թաք էին կենում տանը. իսկ ծերունիները դէմքերը ժանգոտած լուռ էին մնում: Գիւղում լուութիւն ու խաղաղութիւն էր տիրել: Ահամայ հարց էր զարթնում, թէ ո՛ր էր երիտասարդութիւնը: Վերջապէս գտնուեցաւ մէկը, որ լուծեց խնդիրը: Դա մի ծերունի, թօշակով ապրող անտառապահ էր, որ ամենայն օր գնում էր սրճարան իւր բաժին մի բաժակ արսենառ խմելու, այդ այն սրճարանն էր, ուր և գերմանացի սպաներն էին հաւաքւում: Նա մի զուարթ և զուարճաբոս մարդ էր զուտ ֆրանսիական դեղձան բեխերով և ուրախ, կենդանի աչքերով: Ամբողջ գիւղում միայն նա էր, որ գերմանացիների հետ միւսնոյն յարկի տակ էր հաւաքւում:

Մի անգամ դէպքն այնպէս բերաւ, որ սպաներն առաջարկեցին նրան իրենց հետ բաժակակից լինել. և շուտով նրանց մէջ խօսակցութիւն բացուեց:

— Ո՛ւր են ձեր երիտասարդները, — հարցրեց մի սպայ նրա բաժակը գինի լցնելով:

— Տէր Աստուած, — պատասխանեց անտառապահը ժղպտալով, — պարոնայք, թէ որ այժմ ձեր գիւղերն էլ տեսնելու լինինք, նոյնպէս պիտի հարցնէինք — ո՛ւր են ձեր կարիճները: Անշուշտ ամենքն էլ պատերազմի են գնացել. մէկն այստեղ, միւսն ուրիշ տեղ, իսկ խեղճ կնանիքը նստած իրենց գլուխն են լաց լինում:

— Մենք պատրաստ էինք ձեր ձանձրացող կանանց միութեարեւու, — ծիծաղելով ասացին սպաները, — բայց նրանք իրենց սրտերի նման դռներն էլ պինդ փակել են:

— Ի հարկէ, — խորամանկութեամբ աչք անելով ասաց անտառապահը, — միայն կին լինի, պարոն սպաները կտեսնեն, թէ անտառապահը ինչքան հմուտ է նրանց մխիթարելու: Միայն այժմ տարին այն չէ:

— Ի հարկէ, եթէ որ աւելի ջահիլ լինէիք, — նկատեց մի կապիտան սեղանի միւս կողմից աչքերը սևեռած զսւարթ ծերուկի աչքերին նայելով, — անշուշտ դուք էլ մի ուրիշ բանի վրայ կլինէիք, և ոչ թէ գիւղում կմնայիք: Այնպէս չէ:

Այս ասելիս կապիտանը մի այնպիսի թափանցող հայեացք էր ձգել և մի այնպիսի սուր ձայնով, որ, ինչպէս երևում էր, ամենևին դիւր չեկաւ անտառապահին:

— Այսինքն ի՞նչ կանէի պ. կապիտանի կարծիքով, — հարցրեց անտառապահն առանց խօսակցի երեսին նայելու:

— Դուք էլ գիւղի միւս երիտասարդների նման կհեռանայիք և կանէիք նոյնը, ինչ որ նրանք են անում, — թփերի մէջ թաք կացած, ցելերի մէջ պառկած պրուսացիների վրայ հրացան կպարպէիք:

— Ուրեմն պարոն կապիտանը կարծում է որ ես ազատ հրացանաձիգ կդառնայի, — և ծերունին մի այսպիսի ծիծաղելի ենթադրութեան վրայ մինչև անգամ տեղիցը վեր թըռաւ և գլուխը դմբդմբացրեց:

— Ի՛յ, Ռուդօլֆ, լսում ես, — ասաց նա սրճարանի տիրոջը դառնալով, որ ձեռները ջերմ դրած, դախիլ ետևն էր կանգնած, — մենք՝ ազատ հրացանաձիգ կդառնայինք. դու և ես. լա՛ւ հրացանաձիգ կդառնայիր, ես իմ Աստուածը... Հա, հա: Դո՛ւ, որ օրէնը հազար անգամ անիծելով անիծում ես այդ ազատ հրացանաձիգներին: Որ նրանք չէին եղել, այս անիծեալ պատերազմը վերջացած կլինէր և բոլ գործդ չէր քայքայուի:

Սրճարանի տէրը սև մօրուսով, մուշկ հայեացքով մի փրանսիացի էր: Նա ամբողջ ժամեր լուռ մտախոհութեամբ կանգնում էր դախիլ ետևը: Անտառապահի խօսքերի վրայ զարմանալի տարօրինակ արտայայտութիւններով ստացաւ նրա դէմքը. — աչքերը չռեց, բռն ճարճահայտ հայեացքը սևեռեց անտառապահի վրայ, յետոյ բաց արաւ բերանը կարծես մի բան էր ուզում ասել, բայց ոչ մի բառ չարտասանեց և այդպէս կիսաբաց բերանով մնաց կանգնած:

—Որ այդպէս է մի բաժակ ապսէնտ էլ տուր,—կան-
չեց անտառապահը ձեռքով դախլին խփելով։ Այժմ նա սըր-
ճատան տիրոջ դէմ առ դէմ կանգնած ուղիղ նրա աչքերին
էր նայում։ Յանկարծ սրճատան տիրոջ դէմքի վրայով մի
ցնցում անցաւ, ձեռները գրպանից հանեց, բաժակը լցրեց
և բոլոր ուժով գոռաց։

—Գրողը տանէ ազատ հրացանաձիգներին։

—Հա, հա, պարոն կապիտան,—ծիծաղում էր ծերու-
նին զինուորականին դառնալով,—ամբողջ շաբաթ է Ռու-
դօլֆը բերանը չէր բաց արել և հաւաստի նրա առաջին
խօսքերը՝ գրողը տանէ ազատ հրացանաձիգներին։—Եւ ծե-
րունին ծիծաղից թուլանում էր։

Բայց ինչպէս երևում է այս զուարթութիւնը ոչ մի
ապաւորութիւն չէր գործել կապիտանի վրայ։

—Ձեր երկրի մասին չէ իմ խօսքս,—շարունակեց նա,—
հապա միւսների։ Ձեմ կարող երևակայել, որ բոլոր տղամար-
դիկ 30 տարեկանից մինչև 60 տարեկանը բոլորն էլ զօրքի
մէջ լինին. չէ՞ որ դեռ ընդհանուր զինուորութեան համար
կոչ եղած չէ։

Յանկարծ դախլի ետևից մի խուլ և գաղացած ձայն
լսուեց, որ աւելի մրթմրթոցի էր նման.

—Եթէ պարոններն ուզում են իմանալ, թէ ո՞ր են
մեր տղամարդիկը, թող բարի լինին նրանց հողի տակ փնա-
րելու. այնտեղ նրանց կգտնէք սպանուած, հէնց ձեր ձեռ-
քով ջարդուած։

Սրճարանի տէրն էր խօսողը։ Նա նորից ձեռները ջեքը
դրեց և գլուխը խոնարհած նայում էր առաջը, ասես թէ
կատաղած գոմէշ լինէր։

Սպանների մէջ լռութիւն տիրեց. նրանք լուռ իրար էին
նայում։ Այդ խօսքերը ուղղակի սրտից էին բղխում։ Պարզ
էր, որ Ռուդօլֆը պրոսաօցիներին բարեկամ չէր։

Յանկարծ լռութիւնը խանգարեց մի ձայն, որ դախլի
ետևի սենեակից ուղղուած էր սրճատան տիրոջը։ Լռութեան
մէջ առանձնապէս որոշ էին լսում խօսքերը։ Վանացի գե-
ղեցիկ և խոր ձայն էր դա։

—Օ՛հ, madame la Reine,—բացականչեց անտառ-
պետը. նա մօտեցաւ դախլին և սկսաւ խօսել կողքի սե-

նեակում գտնուող կնոջ հետ:

—Ներս եկէք, Ռուդօլֆն զբաղուած է և չէ կարող դուրս գալ: Մեզանից վախենալու բան չունիք:—Նա երեսը դարձրեց դէպի սպաներն ու խորամանկաբար աչքով արեց:

—Անշուշտ, մենք կանանց չենք դիպչիլ, — ուրախ ուրախ հաստատեցին սպաները:

Նկատելի էր, որ մի գաղանի յուզում տիրել էր Ռուդօլֆին: Նա ուզում էր գնալ, որպէս զի չթողնէ կնոջը ներս մտնելու: Բայց անտառապահը նրա թևից պինդ բռնեց ու ականջին մի բան շշնշաց: Բառերն այնքան կամաց արտասանեց, որ միայն շրթունքների շարժումն էր երևում, բայց, ինչպէս երևում է, դրանք իրենց ներգործութիւնն ունեցան սրձատան տիրոջ վրայ. նա կանգ առաւ և դէպի դուռը դառնալով ասաց.

—Ինչի՞ չէք ներս դալիս, madame Գիւլիո:

Մօտ երեսուն տարեկան մի կին չէմբից ներս մտաւ: Մի առանձին բան չկար նրա վրայ, բայց գերմանացիների մէջ կանայք այնքան քիչ էին պատահում, որ բոլոր սպաների աչքերը նրան դարձան և ամենքն էլ հայեացքները յառած դիտում էին նրան:

Կինը զգալով, որ բոլորի աչքը իւր վրայ է, ակամայ շարժումով աւելի ևս պինդ փաթաթուեցաւ կրկնօցի մէջ, որով ծածկած էր իւր ուսերն ու իրանը: Նրա ուժեղ, բայց գեղեցիկ դէմքը շառագունեց և այն միջոցին, որ ցած ձայնով խօսում էր Ռուդօլֆի հետ, աշխատում էր աննկատելի կերպով քամակը սպաներին դարձնել: Ըստ ամենայնի զգալի էր, թէ որքան անհաճոյ էր իրեն այդ ուշադրութիւնը:

—Ուզո՞ւմ էք ձեր տունը ղրկեմ, — ցած ձայնով հարցնում էր Ռուդօլֆը մի գլուխ շաքարը դաեղի վրայ դնելով: Գիտէք արդէն, թէ բաւական է որ հրամայէք...

—Ոչ, չնորհակալ եմ, — կարճ պատասխանեց նա ու փողը սեղանի վրայ դրեց:

Ռուդօլֆը մի տեսակ մրմռոց արձակեց և այնպէս ձևացրեց, որպէս թէ չէր ուզում փողը վերցնել:

—Madame Գիւլիո, — ասաց նա դժգոհութեամբ, —

գիտէք, որ ձեր արածը բոլորովին աւելորդ բան է: Յամենայն դէպս ամենեւին շտապելու բան չկար:

— Իսկ դուք էլ գիտէք, որ ես այսպէս եմ ուզում, — շտապով ու ջերմութեամբ պատասխանեց կինը՝ հպարտութեամբ գլուխը բարձրացնելով: Նա շտկուեցաւ և այնպէս թուաց, թէ նա սրճատան տիրոջից բարձր էր: Մի քանի ակնթարթ նրանք լուռ իրար աչքի էին նայում, որի միջոցին կնոջ աչքի մէջ արհամարհական արտայայտութիւն ելեւաց: Ապա, վեր առաւ շաքարը և միւսնոյն կերպով, ինչպէս մտել էր, առանց մէկին նայելու, առանց բարեւելու լուռ դուրս գնաց շտապով:

Ռուդօլֆը առանց իւր դժգոհութիւնը ծածկելու ուժգին ծածկեց արկղի խուփը և նորեկ դէմքը խոժոռեց ու լռեց:

— Ասում էք madame la Reine? — հարցրեց անտառայեալին սպաներից մէկը, — ուրեմն նա թագուհի՞ է:

— Հը՛, հը՛, — ծիծաղեց ծերունին, — այնպէս չէ՛, մի այդպիսի բան կայ նրա վրայ: Նա նորմանդացի է, իսկ այնտեղ բոլորն էլ այդպէս են: Իսկ ճիշդը նա Ռէյն Գիւլ-յիօի պրին է: Ահա այդ անուան վրայ էլ սրախօսութիւններ են անում այստեղ:

— Այրի՞ է, — հարցրեց սպան:

— Այո, նրա ամուսինը, ծերունի արհեստաւոր Գիւլ-յիօն ամուսնութիւնից երկու տարի յետոյ վախճանեցաւ, և ճիշտն ասած՝ շատ լաւ էլ արեց: Նրա մահից յետոյ լոյս ընկան նրա մի քանի արարքները: Շատ հարուստ մարդ էր, շատ էլ ժլատ: Այս տունը որ տեսնում էք, — և նա ցոյց տուաւ սրճատան դէմ ու դէմի մի յարկանի տունը, — թողեց կնոջը դրա հետ էլ զգուանք և սարսափ դէպի բոլոր տղամարդիկ: Խեղճ կինը շատ վիշտ բաշեց այդ հնաւուրց աւերակի հետ ապրելուս, այդ պատճառով էլ նա այդքան հպարտ է, մենակ նստում է տանը, ոչ ոքի հետ գնալ-գալ չունի և ինքն է իւր անտեսական գործերը հոգում: Եւ մինչև այժմ էլ դեռ ոչ մի տղամարդ չէ արժանացել նրա հետ խօսակցելու:

Այս ասելով նա մի աչքով ցոյց տուեց Ռուդօլֆին, որը այդ միջոցին բլթի տակ մրմուլով եռանդով զբաղուած

էր իւր բաժակներով ու յուրաններով և ասես թէ ոչինչ ոչ տեսնում էր, ոչ լսում: Անտառապահը կրկին աչքով ցոյց տուաւ Ռուդօլֆին և միւսնոյն ժամանակ մի այնպիսի ծիծաղելի ծամածռութիւն արեց, որ սպաները ծիծաղից կոտորուեցան:

Ի՞նչ ուրախ ծերունի էր արդարև:

Այդ միջոցին ներս մտաւ աշխատանքը և մի լուր բերեց, որ բաւական յուզում առաջացրեց, — գումարտակը գիւղից պիտի հեռանար: Որովհետև ազատ ամբողջ կար, ուստի անտառապահը վեր կացաւ անդից և իւր ամբողջ աշխատանքին առաջարկեց, իսկ ինքը մօտեցաւ դախլին, արմուկով յենուեցաւ վրան և սկսաւ Ռուդօլֆի հետ խօսել: Ռուդօլֆը մնայլ էր և խոժոռած:

— Ես քու վարմունքդ չեմ հասկանում, — գրգռուած շնչաց նա անտառապահին, — ինչո՞ւ ես այդ անիծած գերմանացիներին մեր ներքին գործերը հաղորդում:

— Կամաց, յիմար գլուխ, ատամների արանքով սուկեց անտառապահը: Նա գլխով աննկատելի կերպով գերմանացիների կողմը ցոյց տուեց: Նրա դէմքի գծերը ուշադրութեամբ լարուեցան: Սպաների խօսակցութեան մի քանի խօսքից հասկացաւ, որ ուլանների մասին էր խօսքը:

Ռուդօլֆը լռեց: Ծերուկի խօսակցութեան եղանակը նրան վախեցրեց:

— Դէ, մի չիբուխս լցրու, — բարձր ձայնով ասաց անտառապետը և, չիբուխը նրան տալով, կամաց աւելացրեց. — վերջապէս դու էլ բերանդ մի բաց արա, մի բան ասա, որ պրոսպացիներն ուրիշ բան չմտածեն: Միայն գորգոռալով մի խօսիլ. թէ չէ նրանց խօսածը չեմ հասկանալ: Մեզ մօտ ապրելու ուլաններ են գալու. ահա ինչ հասկացայ:

— Գրողը տեսնէ, — մրթմրթաց Ռուդօլֆը չիբուխը լքցնելով:

— Մի էսկադրօն, — շարունակեց անտառապահը, — շատ չէ, այնպէս չէ: Ձե՞նք կարող դրանց հախեցը գալ. հը՞:

Նա չիբուխը բերանն էր դրել, Ռուդօլֆը կրակ էր տալիս և երկուսն էլ աչքերը յառած իրար էին մօտիկ տալիս:

Թէ որ գերմանացիներն այդ ըոպէին նրանց տեսնելու

լինէին, ամենեւին չպիտի ճանաչէին, որ դա իրենց զուարթ սեղանակիցն է։ Նորա խիտ յօնքերը կիտուել էին, աչքերից կայծեր ցայտում, ռուսները լայնացել՝ ասես արեան հոտ էին առել։ Եթէ անտառապահն այդ րոպէին անտառում լինէր և նրա ձեռքը մի գերմանացի ընկներ, անշուշտ գերմանացին մէկ էլ իւր օջախը չպիտի տեսներ։

Բայց ահա սպաները տեղներից վեր կացան և հաշիւ պահանջեցին։ Մինչ Ռուդօլֆը փողն էր համրում, մի սպայ անտառապահի ուսը թօթուեց։

—Արի, սիրելիս, վերջին անգամ մի մի բաժակ էլ գըցենք. — ասաց նա. — Շուտով բաժանուելու ենք իրարից։

Ծերունին բռնեց իւր բեխը, ձիգ տուեց ու զարմացած ձեւացաւ։

—Ի՞նչ. պարոնները մեզ թողնելով են։ Խեղճ Ռուդօլֆ, ինչքան միաս պիտի ունենաս։

Սպաները ծիծաղեցան։

—Վեցցէ պատերազմը, — ասացին նրանք բաժակները չրկակացնելով։ Անտառապահը տխրութեամբ գլուխը շարժեց։

—Ո՛հ, պարոն սպաներ, թող շուտով վերջանայ այս դժբաղդութիւնը։

—Յամենայն դէպս պ. Ռուդօլֆը կարող է հանգիստ լինել, — շարունակեց սպան. — մեզանից յետոյ ուլաններ են գալու և մենք նրանց կը գովենք պ Ռուդօլֆի արսենտն ու սուրճը։

—Ուլաններ, — հարցրեց անտառապահը, — բայց այդ սարսափելի բան է։

Այս երկիւղը նորից սպաների ծիծաղը շարժեց։

—Ամենեւին այնքան սարսափելի չեն ուլանները, — ասացին սպաները, — պէտք է միայն մարդկանց ճանաչել, այն ժամանակ ամեն երկիւղ կը փարատուի։ Մենք էլ բոլորովին ուրիշ գաղափար ունէինք ձեր գիւղի մասին։ Սկզբում որ եկանք, կարծում էինք թէ այստեղ կը հանդիպենք ազատ հրացանաձիգների, մարդկանց որսորդների, մինչդեռ դուք պատուական մարդիկ էք եղել։

—Հօ այդ բանը կասէ՞ր ուլաններին, — հեգնօրէն ասաց ծերունին։ — Ե՛րբ են գալու։

—Վաղը առաւօտեան։

—Նոյնպէս մի գումարտակ:

Սպաններին զուարճացրեց այս սգիտութիւնը, որ զինուորական կազմութեան մասին ունէր ծերունին:

—Ուլանները գումարտակ չունին, այլ էսկադրոն. մի էսկադրոն է գալու:

Անտառապահը գլուխը շարժեց:

—Մէկ բան է, —ասաց նա, —ափսոս որ, պարոններ, դուք գնում էք: Շատ ափսոս:

Նա բոլոր սպանների ձեռքը սեղմեց, և մի ժամից յետոյ գումարտակը փողեր հնչեցնելով հեռացաւ գիւղից և ուղղուեցաւ դէպի արևմուտք, իւր նոր բանակատեղը: Բլրակի գլխին, որտեղից գիւղի փողոցը դէպի դաշտ էր դուրս գալիս, արդէն կանգնած էր անտառապահը, մինչև որ ամբողջ գումարտակն անցաւ առաջից: Ամեն անգամ, որ նա մի սպայ չէր տեսնում, վերցնում էր գլխարկը և խոնարհ գլուխ տալիս, որին սպաններն էլ զուարթ բարեւում էին գլխով: Յետոյ վերադարձաւ գիւղ, բոլոր տները մտաւ որ իմանայ, թէ արգեօք մի բան մնացե՞լ էր. բայց գերմանացիներն ամեն բան տարել էին, դատարկ պատերն էին թողել:

Կէս ժամ անցած մէկ ղարալթու դուրս եկաւ գիւղից և արագ քայլերով դաշտը կտրելով ուղղուեցաւ դէպի անտառ, որը սև ժապաւէնի նման ձգուած էր հեռուն: Ժամանակ առ ժամանակ նա կանգ էր պնդում, որպէս զի թափ տայ իւր կրունկներին կպած ձիւնը և ապա աւելի ևս արագութեամբ շարունակում իւր ճանապարհը, և շուտով անյայտացաւ անտառի մէջ: Դա անտառապահն էր:

Գիշերը վրայ հասաւ, բայց սովորական անդորրութիւնը չբերաւ: Գիւղ տանող ճանապարհների ու շաւիղների վրայ մի տեսակ խուլ աղմուկ ու ռաի ձայներ էին լսուում: Չգիտես որտեղից խուժաւ խուժաւ կամ մէկ-մէկ մարդիկ էին գալիս: Եւ երբ նրանք հասնում էին լուսոյ շերտերի մէջ, որոնք այժմ առաւուրութեամբ զեղւում էին բոլոր տների պատուհաններից, իսկոյն կարելի էր դրանց խճճուած մուռաններից և ցեխոտած շորերից ու կօշիկներից հասկանալ, որ նրանք ամբողջ օրեր, գուցէ և ամբողջ շաբաթներ բաց երկնքի տակ էին անց կացրել:

Թէ որ այսօրուայ հեռացած գերմանացիները կարողանային գիւղ վերադառնալ, նրանք այժմ կը հասկանային, թէ ո՛ր էին կորեւ գիւղի բոլոր տղամարդիկը:

Կանայք դուրս էին գալիս տներից և ողջագուրում իրենց ամուսիններին, հայրերին, եղբայրներին: Ամեն կողմից ուրախ բացականչութիւններ ու ծիծաղ էր լսուում: Բայց մեծամասնութիւնը ցած ձայնով, փսփսալով էր խօսում: «Ռուսացի մօտ» լսուում էր ամեն տեղ. և այդ խօսքը բերնէ բերան անցնելով ցոյց էր տալիս, թէ ո՛րն էր ժողովատեղին:

Սրճատան ընդարձակ դահլիճը, որ մի մեծ քառակուսի էր ներկայացնում, հազիւ էր տեղաւորում այդ բոլոր կանանց ու տղամարդկանց, որոնք զետեղուել էին այդտեղ: Առաստաղից կախուած նաւթի աղօտ լամպարները հազիւ էին լուսաւորում զինուած տղամարդկանց խումբերը, որոնք սեղանների չորս բոլորքը նստոտած բարկութեամբ ու տաքտաք խօսում էին: Գլխարկները դէպի ծոծրակը քաշած, որով բաց երևում էր նրանց վայրենի դէմքերը, իւրաքանչիւրը պատմում էր իւր առիւնը ու ընդհատ քաջագործութիւնները:

Ունկնդիրները շունչները բռնած լսում էին նրանց: Օգը լցուել էր ծխախոտի ծուխով, յեղձօցիչ օթով, օղիի ոգիով. ասես թէ ամբողջ դահլիճը կատաղութեամբ, ատեղութեամբ և արեան ծարաւով զեղուած լինէր:

—Մահ պրուսացի շներին,—բողազը պատուելով գոռաց մի սև երիտասարդ, եզան նման հաստ վզով, և բաժակը կատաղութեամբ խփեց սեղանին: Կատաղութեան բարձրագոյն աղաղակներ բարձրացան ամեն կողմերից: Ինչպէս երևում է այդ խօսքերը շատ գրգռիչ ներգործութիւն ունեցան:

—Թող իմ ձեռքս չօրնայ,—շարունակեց հրացանաձիգը,—թէ որ վաղը ես հենց մի՛ ուլան կենդանի թողնեմ:

—Ես էլ նոյնն եմ ասում,—գոռաց մի ուրիշ երիտասարդ գիւղացի, որ հանդէպն էր նստած:—Մենք զինուած յիսուն հոգի ենք. ամեն մէկս մի պատուհանի մօտ կտեղաւորուինք և ամենքին էլ մէկ մէկ թամբից վայր կզլորենք:

—Շատ լաւ էք մտածել, ապրէք, շատ լաւ է,—գո-

վում էր անտառապահ՝ մի սեղանից միսը դնելով, ամենքի հետ էլ խօսելով և բոլոր խօսակցութիւններին ականջ դնելով:—Լաւ էք մտածել, բայց այդպէս անելը լաւ չէ:

—Ինչպէ՞ս թէ լաւ չէ,—գորգոռում էին չորս կողմից:

—Որովհետեւ ուլանները հարիւր հոգուց աւելի են, հրացանի հէնց առաջին պայթիւնը լսելուն պէս նրանք յետ կը դառնան և, թէկուզ դուք նրանցից 90 հոգու քնացնելու էլ որ լինիք, դարձեալ տասը հոգին կաղաթուի և իրենց տեղը կդառնան. միւս օրը մեր գիւղը երկրի երեսից կը ջնջեն:

—Բայց պէ՛տք է որ նրանք մեռնեն,—գոռաց դարձեալ սեւ հսկան բաժակը սեղանին զարնելով, հէնց գիտենաս ուղում էր փշրել:

—Ով իւր կեանքից վախենայ, դաւաճան է,—կանչեց հանդէպ նստողը:

—Կորչին դաւաճանները, Կորչին,—անդուսպ աղաւաղներ բարձրացրին ամեն կողմից:

Դաւաճան խօսքը բոլորին էլ էլեբարականացրել էր: Տղամարդիկ արիւնարբու աչքերով իրենց չորս կողմերն էին դիտում, կանանց ձայները, խիտ, փողի ձայնի էր նմանել, և ամբողջ բազմութիւնը անմիտ և անառիթ կատաղութեամբ բռնուած աղմկում էր ու անդուսպ գորգոռում, իրար անցնում:

Այս դժոխային խառնակութեան մէջ լսուեց անտառապահի որոշակի և հնչուն ձայնը:

—Դէ լսեցէք ուրե՛մ, — կանչում էր դահլիճի մէջ կանգնած, որպէս զի բոլորն էլ տեսնէին:—Դուք ոչ միայն ուլաններին պէտք է ընդունիք, այլ և ամեն տեսակ յարմարութիւններ պէտք է տաք, ինչքան կարելի է լաւ կերակրէք ճաշերով, նախաճաշերով ու ընթրիքներով, մի խօսքով ինչով որ կարող էք:

—Դու ուղում ես նրանց մեզ համար չաղացնես:

—Այո, այդ եմ ուղում, իսկ աղն ու պղպեղը ես կը հոգամ:

—Կեցցես, հին բրակոնիէր:—ծիծաղում էին չորս բոլորքից և համակրութեամբ նայում անտառապահին.—Մեր հին խաբեբայի վերնատանը միշտ մի լաւ միտք կը լինի:

—Մենք փոշու նման կտրեմք ուլաններին, — շարունակեց անտառապահը, — բայց այդ բանն այնքան զգոյշ կանենք, որ ոչ ոք չի իմանալ։ Հասկացա՞ր ասածս։

Բոլորի աչքը յամր հարցմամբ և զարմացած նրան էին ուղղած։ Ահնայտնի էր, անտառապահի միտքը չէն հասկացել։

— Ինչպէս հեռացած գումարտակը, այնպէս էլ սրանց կթողնենք որ մտնեն գիւղ։ Ամենից առաջ պէտք է նրանց կասկածը փարատենք, և այդ սլոժմ դժուար չէ, քանի որ պրուսացիները մեզ զպատուական մարդիկ են համարում։ Դո՛ւ հօ այդ բանը լսեցիր, Ռուդօլֆ։ Այնուհետև կաշխատենք, որ մի մուկ գիշեր բոլոր սպաները հաւաքուին Ռուդօլֆի մօտ, իսկ զինուորներին արդէն ցերեկը գինով մի լաւ հարբաջներ և հալ ու հարաքաթից կգձենք։ Նրանք լաւ գինու սովոր չեն։ Ահա այն ժամանակ, իմ կտրիճներս, դուք թագուն կմօտենաք այստեղին։ Ձեզանից ամենաճարպիկ ու փորձուածներին մօտ տասներկուսը դուռ ու պատուհաններից ներս կմանէք ու կըսկսէք պրուսացիների հետ ձեր զրոյցը — հասկանում էք անշուշտ — առանց հրացանաձգութեան, հապա սուս ու փուս, դանակը ձեռներդ, և ձեզանից ամեն մէկը իւր սպային առ միշտ յատակին մեխած կը լինի, այն ժամանակ կգնանք մեր տները, ամեն մարդ իւր տունը, իսկ այս տիկիներն էլ առաջուց հոգ կտանեն որ այն դռները, որոնց ետևը գերմանացիները խռմփալիս կը լինին, բաց լինին, այնպէս որ մեր այցելութիւնը առանց աղմուկի կը կատարուի։ Միւս օրը բոլոր պրուսացիները սուրճ վայելելիս կլինին կամ ծերունի Պետրոսի և կամ սատանայի մօտ։

Խորին լռութիւն յաջորդեց այս խօսքերին։ Ամենից անդուսպ գորգողացողներն ամենից առաջ լռեցին, ինչպէս որ միշտ պատահում է, երբ տակի մասխարանները հարկադրւում են խօսքից գործի անցնելու։ Կարծես թէ մի մուկ և սասափելի ստուեր անձայն քայլերով մտաւ ներս, նստեց նրա մէջ և մահուան սառնութիւն տարածեց։ Այժմ խօսքը մէկ-մէկ զինուոր սպանելու մասին չէր, հապա նախօրօք մտածուած ծրագրով մի ամբողջ խումբ կոտորելու մասին։ Ամենքը մի գաղտնի սարսափ էին զգում, և միայն անտա-

ուսպահան էր, որ պահել էր իւր առաջուայ հանգստութիւնն ու անձնավստահութիւնը:

— Այժմ հասկացա՞ք ինչ էի ուղղում ասել, — շարունակեց անտառապահը և նրա շրթունքները մի սարսափելի ժպիտ արտայայտեցին, — երբ ասում էի, թէ պէտք է փոշիի նման սրբենք նրանց: Հէնց որ ամենքին էլ քնացրինք, իսկոյն նրանց՝ իրանց ձիաների, որոնց նախապէս կը մորառթենք, իրենց զէնքերի ու ունեցած չունեցածի հետ պահ կտանք գետնին: Պէտք է նրանց ջնջել երկրի երեսից, անհետ կորցնել, որ ոչ մի հետք չմնայ: Իսկ երբ պրուսացիները նորից կգան ու նրանց մասին հարց ու փորձ կանեն, — վա՛հ — մենք նրանց մասին ոչինչ չգիտենք, երբէք ուղաններին տեսած չենք, մեզ մօտ ոչ ոք չէ եկել: Չլինի՞ մորորուած լինին, գուցէ հարեան գիւղը գնացած լինին, — խնդրում ենք, ի սէր Աստուծոյ, փնտրեցէք, պարոններ: Հա, հա, հա:

Նա բարձրաձայն բրբիչ արձակեց և աթոռը այնպէս ուժով գետնին խփեց, որ ճրճաաց: Այդ ծիծաղը միանգամայն բոլորին էլ ուղքի բերեց:

— Ի՞նչ միտք է, գիւակա՛ն միտք, — գոռաց սև երիտասարդը, որ բոլոր ժամանակը աչքերը անկած անտառապահին էր նայում: — Միտք եմ ասում է՝, — արձագանքի պէս կրկնում էին ամեն կողմից:

— Բայց դու հօ գիտես, — ասաց Ռուդօլֆը նորից դախլի ետևը անցնելով և կրկին բաժակները լքցնելով, — թէ ինչքան զգոյշ ու կասկածոտ են այդ անիծած պրուսացիները. երբեք որ քնեն, չորսը պահապան կկանգնեն:

— Միթէ չասացի՞, — պատասխանեց անտառապահը իւր բաժակը մօտեցնելով, — որ մենք պէտք է նրանց կասկածառութիւնը քնացնենք: Այդ բանի մէջ մեր աիկիւնները պիտի օգնեն մեզ:

Կայրը որ լսեցին թէ խօսքը իրենց մասին է. իրար երեսի նայեցան ու աւելի մօտ խմբուեցան:

— Այո, այո, սիրունիկներս. — ասում էր ծերունին: — Քանի դուք ձեզ հեռու կպահէք ամենևին զարմանալի չի լինիլ, որ պրուսացիները մեզ ծուռ աչքով մօտիկ անեն: Պէտք է փոքր ինչ քաղցր, մարդավարի լինինք հետները:

— Ի՞նչ, նրանք պէտք է այդ շուն գերմանացիների հետ հաճոյախօսութիւն անեն:— Տղամարդկանց մէջ արտայայտուող խուլ տրտուշը ցոյց էր տալիս, որ այս առաջարկութիւնը մի առանձին հաւանութիւն չէր գտել:

— Իրաւ է ասում, — ասաց սեւ բռունցքով սեղանին խփելով, — մենք գայլերի նման վրայ կ'պրծնենք և մեր հառաւծները նրանց բաղջը չեն թուփէ:

— Մանաւանդ որ հայրենիքի համար է, — լսւում էր չորս կողմից:

— Այո, պէտք է կանայք մեզ օգնեն, — որոշեց յանկարծ ընդհանուրի ձայնը, — նրանք պէտք է պրուսացիներին թակարդի մէջ ձգեն:

Մինչև այժմ կանայք ականջ էին դնում այս խորհրդակցութիւններին ու խորամանկութեամբ իրար բրթբրթում, բայց այժմ լռեցին — ըստ լռելի կերպարանք էր առնում:

— Կուղէինք ճշտիւ գիտենալ, թէ ի՞նչ է մեր անելիքը, — ասաց մի գեղեցիկ, վայելչակազմ, համարձակ ու ծիծաղկոտ դէմքով կին:

— Ֆրանսուհի լինիս ու հարցնես թէ ի՞նչ պէտք է անել հաճելի լինելու համար, զարմացաւ անտառապահն ու խորամանկութեամբ նայեց խօսողին:— Շատ պարզ է — պրուսացիներին կ'դիմաւորէք, ուրախութիւն կը յայտնէք որ վերջապէս բաղդ էք ունենում ի մօտոյ տեսնելու հըռ-չակաւոր ուլաններին, կաւելացնէք, թէ սկզբում նրանցից սաստիկ վախենում էիք, մինչդեռ այժմ տեսնում էք, որ շատ հաճելի մարդիկ են, անհամեմատ աւելի հաճելի, քան թէ նրանցից առաջ եղող հետեակ զինուորները:

Ծերունին միւսնոյն ժամանակ պնդիսի ծիծաղաշարժ ծամածուծիւններ էր անում, որ լսող կանայք զուարթ դուարթ ծիծաղում էին ու ծափ տալիս: Տղամարդկանց մօայլ դէմքերի վրայ ժպիտը խաղաց և յանկարծ ուրախութեան ծարաւը համակեց բոլորին:

— Պարենք, պարենք, — լսւում էր ամեն կողմից:

Մինչ սեղաններն ու աթոռները մի կողմ քաշքշելով պարի համար տեղ էին բաց անում, նորից հնչեց անտառապահի զօրեղ ձայնը:

— Մի ըօպէ էլ, որդիքս, մի ըօպէ էլ: Ձեր այդ ցան-

կուլթիւնը մի բան ձգեց միտքս, — պրուսացիները, մանաւանդ սպաները երբէք առանց թուր ու ատրճանակի չեն դուրս գալիս. դա անյարմար հանգամանք է, երբ դուք ներս մտնելիս կը լինիք Մենք այնպէս կանենք, որ այն գիշերը, որ նրանք Ռուդօլֆի մօտ կհաւաքուին, պարեր լինին սարքած, նրանք պարելիս իրենց զէնքերը վրաներից հանած կը լինին, և մեր գործը կիսով չափ կատարուած կը լինի:

— Ո՞ւմ հետ են նրանք պարելու, — հարցրեց Ռուդօլֆը:

— Անշուշտ բոլոր թողնորիդ հետ չպիտի պարեն, հապա կանանց հետ, — պատասխանեց անտառապահը: — Կանայք պիտեան բարի կը լինին, որ ոչ բոլորը, այլ տասներկու հոգու չափ, կը գան այստեղ: Թող նրանք լաւ հագնուին ու աշխատին որքան կարելի է սրամիտ ու հաճելի լինել. յետոյ կը սկսին որպէս թէ իրար մէջ գանգատուել, որ պարելու համար աղամարդիկ չկան, իսկ յետոյ — յետոյ կսկսեն պրուսացիների հետ պարել:

— Բայց չէ՞ որ հէնց իսկոյն մեր վարմունքը աչքի կը ընկնի թէ որ առանց որ և է պատճառի հաւաքուելու լինենք այստեղ, — ասաց վայելչակազմ գեղեցկուհին: Ինչպէս երևում է նա բոլոր կանանց կողմից էր խօսում:

— Շատ ուղիղ նկատողութիւն է, սիրունիկս, — հաւանութիւն յայտնեց անտառապահը: — Դրա համար էլ մենք գերմանացիներին կը պատմենք, թէ ընտանեկան հանդէս, տօն ենք կատարում Ռուդօլֆի մօտ... օրինակ, — նա այնպէս ձեւացրեց, որպէս թէ մտածում է, — օրինակ հէնց ասենք նրա նշանադրութիւնն ենք կատարում:

— Տէր Աստուած, բարձր ծիծաղելով ասաց Ռուդօլֆը, — ինձ ամուսնացնում ես, ծեր կաշաղակ: Նշանած էլ չօչե՞ս գտել ինձ համար:

Անտառապահը աչքը չորս բոլորքը դարձրեց և, իւր մօտ կանգնած Ռուդօլֆի թեւից բռնելով, խապոտ, ճնշուած ձայնով ասաց.

— Ինչ կառս որ գտնեմ:

— Ո՞ւմը պիտի գտնես:

Ծերունին առանց խօսելու գլխով դահլիճի հանդիպակաց անկիւնը ցոյց տուեց:

Ռուդօլֆը բերանը լայն բաց արած ժպտաց: Բոլորի

աչքը ցոյց տրուած կողմը դարձաւ և «Ռէյն Գիւլիօ» բառերը ամբողջ դահլիճի մէջ տարածուեց:

Ամբողջ ժամանակը Ռէյն Գիւլիօն ուշադրութեամբ ականջ էր դրել, ամբողջի մէջ չէր խառնուել, այլ մի առանձին սեղանի մօտ նստած էր: Բայց հէնց որ իւր անունը լսուեց, նա կարծես սարսափահար վեր թռաւ տեղից և դէպի դուռը գնաց:

Այն ժամանակ մի կատաղի աղմուկ ու աղաղակ բարձրացաւ:

— Այնտեղից, որտեղ հայրենասէրները խորհրդակցում են, չեն հեռանալ, — կանչում էին տղամարդիկ:

— Թագուհի հօ չէ յիրաւի, մեզ նման մի հասարակ սահկանացու է, — ծաղրելով ասում էին կանայք:

Ընդհանուրի խօսակցութիւնը մի պինպիսի սպառնական ձև ստացաւ, որ կինը ակամայ կանգ առաւ: Երեսը մոտեցի գոյն էր առել և խոշոր թուխ աչքերը ահաբեկուած շուրջն էին նայում:

— Յարգելի ժողովականները կարող չեն ինձ վատ հայրենասէր համարել, — կամաց ասաց նա ժպտալ աշխատելով, — որ ես հարկադրուած եմ իմ անտեսական գործերս նայելու:

— Է՛հ, ի՞նչ անտեսական գործերի ժամանակ է, — ասաց սև տակի մասխարան, — այժմ բանը անտեսութիւնը չէ, հապա հայրենիքը: Միթէ մենք ամենքս էլ անտեսական գործեր չունենք: Միթէ մենք ամեն բան թողած անտառ չհեռացանք:

— Ի հարկէ, ի հարկէ, — վրայ բերին բոլորը:

— Ի՞նչ կայ յուզուելու, որդիք, — հանդարտեցնում էր անտառապաշը հասարակութեան և Ռէյն Գիւլիօի միջև կանգնած: — Madame Գիւլիօն խելացի կին է և ազնիւ հայրենասէր. ես այդ բոլորիցդ լաւ գիտեմ, որովհետեւ բոլորիցդ էլ մեծ եմ, և նա կհասկանայ, որ մեծ բան չէ երենից պահանջուածը: Միայն մի երեկոյ պէտք է պրուսացիների առաջ մեր բաշ Ռուդօլֆի խօսեցեալը ձեռնայ: Այնպէս չէ՞ m-me Գիւլիօ:

Գիւլիօն գլուխը բաշ գցած լսում էր այս փաղաքշա-

կան խօսքերը: Նրա կուրծքը ուժով բարձրանում էր ու ցածանում:

— Ինչու անպատճառ ես լինիմ, — կամաց հառաչեց նա:

— Որպես զի պրուսացիները Ռուդօլֆի ճաշակի մասին լավ գաղափար կաղմեն, — ասաց անտառապահը բեխերը ձրգ-ձրգելով,

— Մէկ էլ այն պատճառով, որ նորմանդիայից դուրս եկած ամեն մի բանի կարելի չէ վստահիլ, — չարախնդու-թեամբ նկատեց վայելչակաղմ գեղեցիկուհին, որ Գիւլիօի ամենաթուռնդ հակառակորդն էր, — և եթէ նրան շարունակ աչքի առաջ չունենաք, մէկ էլ տեսաք մի իրիկուն էլ գընաց ու ամենքիս պրուսացիներին ծախեց:

Ռէյն Գիւլիօն մռայլ, արհամարհական հայեացք ձգեց իւր հակառակորդի վրայ:

Ռուդօլֆը մօտեցաւ և կոպիտ վայելչութեամբ իւր ձեռքը նրա ուսին դրեց:

— Դուք գիտէք հօ, m-me Գիւլիօ, — ասաց նա:

Ռէյն Գիւլիօն զղուանքից ցնցուեց երբ որ նրա ձեռքը իւր ուսին զգաց:

— Մի կաշիք իձձ, — յետ բաշուեց նա և ակամայ մի քայլ հեռացաւ: Ռուդօլֆը յիմար արասյալութեամբ, շշկուած մնաց կանգնած. նորից աղմուկ բարձրացաւ, բայց այս անգամ աւելի սպառնալից:

— Ի՛նչ, անմերձենալի՞ է ձեանում: Չլինի՞ այն պատճառով է անում, որ պառաւ ժլատը տոպրակով փող է թողել իրան: Ուզում է հասարակութեան կամքին հակառակել: Դաւաճան, դաւաճան:

Աւելի յաճախ, աւելի սպառնալի կերպով հնչում էր այդ օրհասական խօսքը, և Ռիէյն Գիւլիօն սարսափահար նկատում էր, թէ ինչպէս ամբողջ գիւղի հասարակութիւնը թշնամաբար էր վերաբերւում դէպի իրեն: Ճար չկար. պէտք է խոնարհէր: Փոթորիկը խաղաղացնելու համար նա ձեռքը վեր բարձրացրեց:

— Ես հօ չեմ ասում, թէ չեմ ուզում, միայն այս կուղէի իմանալ, թէ այդ ամենը հօ միայն ձեւի համար է: Եւ միւս օրը դարձեալ առաջուայ նման կըլինի:

— 2^է ասացինք որ միւս օրը դուք դարձեալ ազատ

կըլինիք, եթէ միայն Ռուդօլֆին չի յաջողուիլ ձեր դաժան սիրտը մեղմացնել, — պատասխանեց անտառապահը:

Ռէյն Գիւլիօն հուպ առաւ իւր դժգոյն շրթունքները:

— Լաւ, — ասաց նա, — թող ձեր ասածը լինի:

— Այ ինչ եմ ասում, այդ լաւ է, — լսուեց չորս կողմից:

Հպարտ այրի կնոջ խոնարհ համաձայնութիւնը ընդհանուր հաւանութիւն գտաւ:

Պարը սկսուեց թէ չէ Ռէյն Գիւլիօն անձայն դուրս գնաց դահլիճից:

Մռայլ ամպերը մառախլապատ վարագուրի նման ծածկել էին ձմերային խոնաւ երկինքը, երբ Ռէյն Գիւլիօն, գիշերն անքուն անցնելուց յետոյ մօտեցաւ պատուհանին և դուրս նայեցաւ դէպի գիւղի դատարկ փողոցը: Նա այսօր առաջին անգամ էր նկատում այդ, թէև արդէն շատ տարի էր, որ մենակ էր ապրում: Որ գիւղացիք իրեն չէին սիրում, նա այդ գիտէր, բայց որ իրեն այդ աստիճանի տեսիլս լինէին — այդ առաջին անգամ երէկ երեկոյան հասկացաւ: Նա դեռ առաջ էլ մտածել էր կայքը ծախել և գիւղից հեռանալ, բայց թէ ո՞ւր, ինքն էլ չգիտէր: Իսկ այժմ այդ բանը կարելի չէր անել: Նախ և առաջ պէտք է կատարէր ինչ որ երէկ իրեն յանձնել էին. բայց որ չէր մտածում թէ ի՞նչ էր անելու, սիրտը ճմլոււմ էր ու սառը դող անցնում ջանովը: Նա գնաց խոհանոց և սկսաւ նախաճաշ պատրաստել, բայց պատրաստելուց յետոյ պատառ անգամ չառաւ: Երկար ժամանակ օջախի մօտ լուռ նստած աչքերը սևեռած նայում էր առաջը: Մօտալուտ փորձանքի մի ճնշիչ զգացում, կատարեալ մենակութեան և անօգնականութեան գիտակցութիւնը պաշարել էր նրան, և նա լուռ լաց եղաւ՝ առանց իսկ արտասուքն արգիլելու փորձ անելու: Եւ դեռ երկար նստած էր նա այնտեղ անշարժ, կարծես արձան լինէր:

Յանկարծ փողոցի կողմից նրա ականջին աղմուկ, ձիանոնց դոփիւն և զէնքերի շառաչման ձայներ դիպան: Սառը ցնցիւն անցաւ նրա մարմնով — ուլանները: Սկզբում ուզում էր նստած մնալ, ոչինչ չէր ցանկանում ոչ տեսնել, ոչ լսել, և ամեն բան բաղդի բերմունքին թողնել: Բայց հե-

աաբրբրութիւնը երկիւղին յաղթեց. դուրս եկաւ խոհանոցից և մօտեցաւ պատուհանին, որ փողոցի վրայ էր բացւում:

Հենց իւր տան առաջ մի խումբ կանայք էին կանգնած: Ինչպէս երեւաց նրանք պատահաբար չէին հաւաքուած այդտեղ, որովհետեւ հենց այն րոպէին, որ Ռէյն Գիւլիօն պատուհանից երեւաց, բոլորը միասին երեսները դէպի նրան դարձրին և ծաղրական եղանակով խոնարհելով գլուխ տուին: Նա պատուհանից հեռացաւ, բայց կանայք սկսան պատուհանը ծնծել: Կամայ ակամայ ստիպուած էր բանալ:

— Բարի լոյս, madame la Reine, — կանչեցին կանայք: — Եկել ենք մեր յարգանքները մատուցանենք ձեզ և յայտնենք, որ մենք ենք լինելու ձեր ընկերուհիները Ռուգօլֆի նշանադրութեան միջոցին:

Ռէյն Գիւլիօն առանց հետաբրբրութեան դիտում էր այդ դատարկախօսներին, բայց նրանց ծաղրը ուշաբերեց նրան: Նա պատուհանը փակեց ու ներս քաշուեցաւ: Առանց դադրումի նա յետ ու առաջ ման էր գալիս սենեակի մէջ ու ձեռները արորում. զգում էր, որ ոչինչ ճարչունի, ամեն մի քայլափոխը շրջապատուած է լրտեսներով — չարացած կանանցով:

— Ի՞նչ եմ արել դրանց, — ցած ձայնով ասում էր նա ինքն իրեն գանգատուելով: — Ի՞նչ եմ արել: — Նա ըզգում էր, թէ ինչպէս այդ անարդար վիրաւորանքը իւր մէջ՝ դէպի իրեն հալածողները ատելութիւն էր ծնեցնում:

Իսկ ուլանների էսկադրոնը մօտենում էր և Ռէյն Գիւլիօն համարեա շիտակ նայում էր զինուորների երեսին: Տեսնում էր նրանց արևակէզ դէմքերը, վստահ և ուրախ աչքերը, որոնք համարձակ նայում էին փողոցի երկու կողմը ձգուած աների վրայ, և թէև նա սարսուռ զգաց տեսնելով նրանց փայլփղող նիզակները, թէև երևակայում էր, թէ այդ սարսափելի նիզակները Ֆրանսիական արիւն են թափել, բայց և սյնպէս չէր հեռանում պատուհանից. կարծես մի զօրեղ ոյժ կապել, կաշկանդել էր նրան այդտեղ: Նա չէր կարողանում իւր աչքը հեռացնել այդ դանդաղաբայլ շարժուող զինուորական խմբից, և քանի որ երեւում էին, նայում էր նրանց: Ակամայ նրա առաջ պատ-

կերացան ուրիշ կերպարանքներ, որոնց նա երևակայում էր այս անվրդով լուռ մարդկանց կողքին, այն կերպարանքները, որոնց երէկ էր տեսել — այլանդակ դէմքեր, խռոտ ձայներ. և նրանց ու սրանց իրար հետ համեմատելով Ռէյն Գիւլիօն ձեռքով ձակառը շփեց ու սարսափած իւր չորս կողմը նայեցաւ: Մենակ էր: Կանայք արդէն վաղուց վաղել գնացել էին ուլանների ետեւից. բայց յանկարծ կարծես նրան այնպէս թուաց, թէ երէկուայ խօսքն է լսում — դաւաճան:

Գառորդ ժամից նրա տան դուռը բաղխեցին: Նա դուրս գնաց նախասենեակը, ինչ տեսէ, — մի ուլան կանգնած է իւր առջևը: Ուլանը մի ձեռքով դրան կանթն էր բռնած, իսկ միւսով ձիու սանձը: Ռէյն Գիւլիօն չռած աչքերը սևեռել էր նրա վրայ: Զինուորի թարմ, զուարթ, ցրտից կարմրած պատանեկան դէմքը ուղիղ իրեն էր նայում:

— Մի վախենաք, տիկին, — ասաց նա, — շատ ցաւում եմ, որ ձեզ անհանգստութիւն եմ պատճառելու, բայց կաշխատեմ որքան կարելի է քիչ լինի այդ նեղութիւնը: Բարի եղէք խնդրեմ ասէք, ճրտեղ կարող եմ ձիս կապել:

Նա ազատ ֆրանսերէն էր խօսում, և եթէ Ռէյն Գիւլիօն փոքր ինչ հասկացողութիւն ունենար զինուորական նշանների մասին, այն ժամանակ զինուորի ուսադիրների գունաւոր երիզից կը ճանաչէր, որ իւր առաջ կանգնողը կամաւոր զինուոր է: Բայց նա բառ անգամ չկարողացաւ արտասանել. գլուխը լուռ քաշ գցեց և զինուորին գլխով արաւ, որպէս զի իւր ետեւից գայ ու նախ ինքը դուրս եկաւ դռնից: Ցան բակը կառք մտնելու մեծ դուռ ունէր, որ ետեւից փայտէ սողնակով էր ամրացրած: Ի զուր աշխատում էր սողնակը յետ քաշել. փայտը խոնավութիւնից ու ցըրտից ուռել էր ու չէր շարժւում:

— Թոյլ տուէք ես բանամ, — ասաց ուլանը՝ նրա զուր ջանքերը տեսնելով: Նա էլ փորձեց, բայց սողնակն այնպէս ամրացած էր, որ ստիպուած եղաւ երկու ձեռքով աշխատել:

— Բարի եղէք, մի՛ ըոպէ միայն ձիս բռնեցէք, — խնդրեց նա:

Ռէյն Գիւլիօն ձիու սանձը ձեռքն առաւ և ձին անմիջապէս սկսաւ նրան հոսւըտալ։ Գեղեցիկ, բարեկազմ ձի էր և ուլանի սեպհականը։ Ռէյն Գիւլիօն նայեց կենդանու սիրուն, վառահոգ թեմամբ իրեն նայող աչքերին և ակամայ ձեռքով նրա վիզը շօյեց, բայց և իսկոյն ձեռքը յետ քաշեց, կարծես թէ այրուել էր կրակից՝ — չէ՞ որ դա պրուսացու ձի է։

— Վերջապէս, — ասաց ուլանը սողնակը քաշելով։ — Եթէ թոյլ կտաք, ես երկաթը փոքր ինչ կը եղեմ, ժանգոտել է։ — Նա յետ մղեց դռն մի փեղկը և լուռ տանտիկնոջ ձեռքից առաւ ձիու սանձը։

— Շատ շնորհակալ եմ, — ասաց նա սրտագին, — սյս է ախոռը, այնպէս չէ՞։

Կինը գլխով արաւ։

— Արի, Էգմոնտ, — ասաց ուլանը իւր ձիու պարանոցը թօթուելով, — վաղուց է դու այսպիսի պատուական ախոռ տեսած չէիր, անպիտան։

Մինչ երիտասարդ զինուորը իւր ձիու թամբն էր վեր առնում, Ռէյն Գիւլիօն դրանք յենած դիտում էր նրան։ Երիտասարդը հանեց իւր վերարկուն, վեր առաւ գլխարկը, և նրա վայելուչ, դիւրաթեք կազմուածքը շարժում էր ճարպիկութեամբ ու արագ։ Նրա խիտ, չէկ, թեթեակի ուժը ուժած մաղերն ընկել էին ճակատի վրայ։

— Այս մեծ գիւղ է, տիկին, — խօսում էր նա իւր գործըն անելիս, — արքայավայել տեղ ստացանք, համարեա ամեն մէկիս մի տուն վիճակուեց, որ շատ հաճելի բան է սանաւանդ, երբ շարաթներով գլխիդ վերևը կտուր չես տեսնում։ Բայց կարծում եմ, — շարունակեց նա առանց պատասխանի սպասելու, — ձեր հիւրասիրութիւնը մենք երկար չենք ի չարը գործ դնիլ։ շուտով խաղաղութիւն կհաստատուի, մենք մեր տները կերթանք, դուք էլ կազատուիք պրուսացիներից։

Նա ձիու վրայից նայեց իւր անխօս խօսակցին և, ծիծաղելով, աւելացրեց։

— Եւ այդ ձեզ մի այնքան էլ վիշտ չի պատճառիլ, այնպէս չէ՞։

Ռէյն Գիւլիօն դէմքը մի կողմ շուռ տուաւ։

— Պարոնը չի ցանկանալ մի բան ուտել, — հարցրեց նա։

— Ո՛հ, թէ որ այդքան բարի կը լինէք...

— Պարտականութիւնս է, — պատասխանեց կինը կարճ ու կարուկ:

Այժմ երիտասարդը լռեց, և երբ Ռէյն Գիւլիօն մօտիկ տուաւ, տեսաւ որ նա մինչև ականջի բոքը կարմրատակել էր: Ջինուորը բոլորովին կռացել էր դէպի իւր ձին, հետը հանաքներ էր անում, փաղաքուշ անուններ տալիս, մսուրի մէջ նրա համար ուտելիք պատրաստում. և ազնիւ կենդանին կամացուկ խրխնջում էր՝ որպէս թէ իւր արքայի փոքր տղայի պատասխանելով:

Ռէյն Գիւլիօն դուրս եկաւ ախոռից, բայց բակի միջում կանգ առաւ ու ետևը դարձաւ:

— Եթէ պարոնը... — նա կանգնեց, — եթէ պարոնն ուղում է իւր սենեակը տեսնել...

— Ես յետոյ շնորհ կունենամ ձեզ այցելելու, արհիւն, — նա աշխատում էր սանձը պատից կախել:

— Դուք հօ մի որևիցէ վիշա չունի՞ք, — յանկարծ հարցրեց նա իւր գործը թողած դէպի նրան դառնալով:

— Ինչից էք կարծում այդ, — ասաց կինը զարմացած նայելով:

— Օ՛հ, — պատասխանեց նա, — նրանից եմ կարծում, որ ձեր դէմքը սաստիկ տխուր է թւում և այն մի այսպիսի ժամանակ... — նա լռեց ու կռացաւ դէպի սանձը, յետոյ նորից նրան նայելով աւելացրեց. — ես կարծում էի, գուցէ մի մարդ կորցրած լինիք:

Ռէյն Գիւլիօնի դէմքը նախ պատի գոյն ստացաւ, ապա սաստիկ կարմրատակեց, և այս խիստ փոփոխութիւնը համարեա վեհ գեղեցկութիւն տուեց նորան: Նա գլխով բացասական շարժում արաւ:

— Ես բանակի մէջ ազգական չունիմ, ուստի կորցնելու մարդ էլ չունիմ:

Այս ասելով նա շտապով շուռ եկաւ և ներս մտաւ խոհանոցը և հեռու մի անկիւն բաշուելով ձեռներով երեսը ծածկեց: Նա կարիք էր զգում մի առ ժամանակ ոչինչ չը տեսնելու, ոչինչ չը մտածելու: Յետոյ դէպի օջաղը դնաց որ ճաշ պատրաստէ, բայց յանկարծ յիշեց, որ բակի մեծ դուռը բաց է: Պէտք է փակել: Ինչո՞ւ: Ինքն էլ չգիտէր,

Թէ ինչո՞ւ գնաց դուռը փակելու. բայց նրան թուում էր, որպէս թէ իւր տունը մի գաղտնիք ունի պահած, որ ոչ ոք չպէտք է իմանայ, մանաւանդ նրանք, այդ զգուշի բամբաստէր կանայք: Նա ասես թէ մի վատ բան անելիս լինէր, ման եկաւ իւր տան բոլորքը, բակի դռները կողպեց և, հաւաստիանալով, որ ոչ ոք իրեն չէ տեսնում, թեթեւ կրծքով շուռչ առաւ: Բայց ի՞նչ հարկ կար թագնուելու: Ի՞նչ ունէր ծածկելու: Ոչինչ: Արդեօք մի այնպիսի բան էր պատահել, որ ինքն էլ պարզ հասկանում լինէր: Ոչ, — բայց և այնպէս զգում էր, որ մինոր բան էր պատահել, մի մեծ, սարսափելի և տարօրինակ բան, որ առաջ չկար: Բայց նա չէր հակնում — ի՞նչ: Մի տեսակ նոր, խորհրդաւոր զգացմունք էր ծնուել իւր մէջ: Բայց եթէ մէկն ուզենար նրան բացատրել, թէ ինչ զգացմունք էր այդ, նա ամենևին լսել անգամ չէր ուզիլ, ականջները կեցէր:

Նա վերադարձաւ խոհանոց, պղինձները դիտեց և, կրկին մի անբացատրելի անհանգստութեամբ պաշարուած, աստիճաններով բարձրացաւ վերևի յարկը, ուր ուլանի համար տեղ էր պատրաստած: Նրա ամուսինը, արհեստաւոր Գիւլիօն շատ քիչ նշանակութիւն էր տալիս կեանքի յարմարութիւններին, ևս առաւել չէր կամենում դրա համար ծախսեր անել: Դա մի պարզ սենեակ էր և մէջը միայն անհրաժեշտ առարկաներ կային — մահճակալ, սեղան, երկու աթոռ: Նա մի աչք ածեց սենեակի չորս բոլորքը և նկատեց, որ դուռը ոչ կողպէք ունէր, ոչ սողնակ: Նա առաջներն սյդ բանը չէր էր նկատել, որովհետև սենեակը պարապ էր մնացել, բայց այժմ մտախոհութեամբ դրան կանթից բռնած յանկարծ յիշեց երեկ երեկոյեան ասուած խօսքերը, թէ պէտք է կանայք նախապէս հոգ տանեն, որ պրուսացիների բնած սենեակների դռները բաց լինին: Անկարագրելի սարսափը պաշարեց նրան: Բաղդ ինքն էր այնպէս բերել, որ ուլանին յատկացրած սենեակը այսպէս յարմարեցրած լինէր պրուսացիներին անուելիք զգիշերային պոցելութեան համար:

— Այսպէս եղածը չգիտէի, — կամաց ասաց նա, ասես թէ ուզում էր ինքն իւր առաջ արդարանալ: Բայց մինչ նա մտածում էր թէ կարելի չէ՞ արդեօք ուլանին մի ուրիշ սենեակ տեղաւորել, աստիճանների վրայից ոտքի ձայներ լը-

սուեցին և իւր նոր անկեցը կանգնեց իւր առաջ:

Ջինուորը իւր տանտիրուհու տարօրինակ արտայայտութիւնից շփոթուած, լուռ նայում էր նրան. — Ռէյն Գիւլիօն ձեռները յուսակտուր ցած թողած, յենել էր պատին և սարսափահար նրան նայում: Բայց երիտասարդը շուտով ուշքի եկաւ, վերջին աստիճաններն էլ բարձրացաւ և սենեակը ցոյց տալով հարցրեց:

— Ա՞յս է ինձ յատկացրած սենեակը:

Կինը գլուխը անխօս քաշ ձգեց: Ուլանը յապաղում էր ներս մտնելու:

— Ինչպէս երևում է այս բանը շատ ծանր է գալիս ձեզ, ասաց նա:

Կինը գլխով բացասական շարժում արաւ:

— Այս սենեակը... շատ անյարմար է, — ասաց նա կակաղելով:

— Ե՛հ, այդ կողմից հանգիստ կացեք, — ասաց ուլանը, զինուորի համար դա ոչինչ նշանակութիւն չունի: Մահճակալ, աթոռ և սեղան, որի վրայ կարելի է նամակ գրել: Ել ի՞նչ եմ ուզում: — Եւ նա ներս մտաւ:

— Հապա՛ եթէ նկատի, որ դուռը կողպելու բան չունի, — մտածում էր կինը խղճահարուած: Բայց զինուորը ոչինչ ուշադրութիւն չդարձրեց դրան վրայ և իւր բոլոր իրերը ներս բերեց:

Ռէյն Գիւլիօն լուռ դիտում էր նրան, — նա հանգիստ, պարզութեամբ ու զուարթութեամբ կարգի էր բերում իրերը: Պարզ էր, որ կասկածի նշոյլ անգամ չունէր: Ա՛հ թէ կարողանար նախազգացմամբ իմանալ, որ այս սենեակը իւր գերեզմանն է լինելու: Երնէկ ինքը կարող լինէր նրան այդ բանն ասել: Նա ակամայ բաց արաւ իւր շրթունքները. բայց սարսափելով նորից հուպ տուաւ... «Իտաւաճան» շշնջաց նրան ներքին մի ձայն:

Վերջապէս զգաց, որ իւր այդտեղ կանգնելը անյարմար է, կարծես թէ հետևում լինէր նրան:

— Ճաշը շուտով պատրաստ կըլինի, — ասաց նա, — պարոնը չէր ցանկանալ կէս ժամից ներքև իջնել:

— Լաւ, պատասխանեց նա, — հազիր մինչ այդ՝ նամակս էլ կը գրեմ:

Այս ասելով նա ցոյց տուաւ կանաչ ժապաւէնով կապած մի ծրար:

— Թանկագին նամակներ են, պատերազմի ժամանակ եմ ստացել, անելացրեց նա:

— Երևի ձեր գիւղից էք ստացել, — հարցրեց կինը: Երևասարդը բաղցրութեամբ ծիծաղեց տեսնելով, որ նա գիւղացու տեղ է դնում իրեն:

— Ես բաղաբացի եմ, իսկ նամակները մօրիցս ու փոքրիկ քրոջիցս եմ ստանում:

— Եւ նրա աչքերը խաղաղ խնդութեամբ նայում էին Թանկագին տողերին:

— Գիտէք, տիկին, — շարունակեց ուլանը. — այս ժապաւէնը փոքրիկ քոյրս ստիպեց որ վերցնեմ, որովհետեւ կանաչ գոյնը — յուսոյ գոյն է: Ի հարկէ, նախապաշարմունք է դա, բայց զարմանալին այն է, որ այդ բանը արդարացաւ: Այնպիսի օրեր են պատահել, որ երեկոյեան նայում էի վրաս ու զարմանում, թէ ի՞նչ հրաշքով եմ պրծել: Եւ, երևակայեցէք, չեմ կարողանում այդ նախապաշարմունքից ազատուել: Ասենք այժմ արդէն վտանգն անցած է, շուտով խաղաղութիւն կհաստատուի:

Եւ Թեթևացած հոգոց հանելով ծրարը սեղանի վրայ դրաւ: Ռէյն Գիւլիօն մեխուածի պէս դեռ կանգնած էր շէմքում: Ուլանը նայեցաւ նրան և նորից ապշեցաւ տեսնելով, թէ ինչպէս իւր տանտիկնոջ աչքերը սարսափահար իրեն էին յառած: Նկատելով ուլանի շփոթութիւնը, կինը գլուխը ցած թողեց և առանց կապի առաց.

— Ի հարկէ... Ի հարկէ... այդպէս է... պարոնը նեղութիւն կը քաշէ ցած գալու:

— Երբ և ուր կկամենաք, — պատասխանեց նա յարգանք գլուխ տալով:

Եթէ խոհանոցում Ռէյն Գիւլիօն տեսնող լինէր, պիտի կարծէր, թէ այդ կինը քնած տեղն է ման գալիս ու շարժւում: Նրա ականջը լցուած էր աղմուկ-աղաղակով և այդ ընդհանուր խառնաշփոթութեան միջից պարզ լսում էր միայն ձմայրս ու փոքրիկ քոյրս՝ խօսքերը: Եւ յանկարծ մի տարօրինակ միտք ապշեցրեց նրան՝ — երևէկ ինքը նրա մայրը լինէր: Մի աննկարագրելի քաղցր զգացմունք համակեց նր-

րան: Հրաշալի պատկերներ են բացւում նրա առաջ: Այնտեղ վերելում նա անհանգստութեամբ սպասում է իւր որդուն: Իւր փոքրիկ աղջիկը, նրա քոյրը, դէպի բակի դուռը ընդ առաջ է վազել: ահա լսում է ոտքի ձայները և զգում է, թէ ինչպէս մի դողոց անցաւ իւր մարմնով, երբ նորա ոտքի ձայնն առաւ: ահա աստիճանների վրայ երևում է նրա գլուխը, երկու ոտիւն էլ և նրա գլուխը իւր կրծքի վրայ է, այդ գեղեցիկ, նորատի, բաղք դէմքը: Եւ ինչպիսի ազահոլութեամբ համբոյրներ է ապրիս այդ մագերիս, աչքերին, ինչպիսի խանդով գգւում, գրկում է: Ռէյն Գիւլիօն անգիտակցաբար ձեռները վեր բարձրացրեց և խոր թառանջ բաշելով նորից վայր թողեց: Ահաւասիկ իւր սիրուն որդին ուշադրութեամբ, մեղմ ժպիտը երեսին նայում է իւր աչքերին և ասում.

— Վիշա ունիս, մայրիկ, — բոլորովին այսօրուայ պատահածի նման:

Եւ նա ձեռները սեղմեց սրտին, ուր այժմ մի տեսակ ջերմ, երանաւէտ զգացմունք էր զեղուած, ասես թէ արեգակի ճառագայթը թափանցել էր այնտեղ ու սրտի սառը հալել: և այդ պատահեց այն միջոցին, երբ զինուորը ասել էր. «դուք վիշա ունիք, տիկին»: Այս բարեկամական, սրտազին ձայնը նրա հոգու խորքն էր թափանցել:

Նա գլուխը թօթուեց, ձեռքով ճակատը շփեց, կարծես աշխատելով մի անիրագործելի միտք վանել իրենից: — «Պրուսացի» շշնջաց նա գործի ձեռք տալով:

Նա սկսաւ յիշել այն ամեն սարսափելի բաները, որ լսել էր ուլանների մասին, յիշեց թէ ինչպէս առաջ միմիայն ուլանի անունը լսելիս մի այնպիսի բան էր զգում, որ կարծես գազանների և ոչ թէ մարդկանց մասին է խօսքը: Նա երեկ երեկոյանն յոյնպէս անվրդով ականջ էր դնում ուլանների ոչնչացնելու ծրագրերին: Այն ժամանակ նրան բոլորովին բնական էին թւում անառապահ խօսքերը, թէ «փոշիի պէս պէտք է նրանց ջնջել երկրիս երեսից»: Այո, այդպէս ասաց նա, և երևակայութիւնը կրկին անակնկալ կերպով, ակամայ, մի նոր տարօրինակ տեսարան է պատկերացնում նրա աչքերի առաջ՝ — տեսնում է նրա ընթուշ, տըժ-գոյն մօրը: Ինչպիսի մտահոգութեամբ սպասում է իւր որ-

դու վերադարձին: Բոլորը վերադարձան, բայց նա դեռ չը-
կայ: Սակայն նա պիտի վերադառնայ, այդ գիտե ինքը, ո-
րովհետև պատերազմի մէջ սպանուած չէ, հիւանդանոցում
մեռած չէ: Եթէ մեռած լինէր վաղուց յայտնած կ'լինէին:
Բայց ուր է...: Ռէյն Գիւլիօն գլուխը օրօրեց...: Երկրի
երեսից ջնջուած է, անհետացել է... գերեզմանի հետքն ան-
գամ չկայ, ո՞րտեղից պիտի կարողանան գտնել: Ռէյն Գիւ-
լիօն այնպէս էր թւում, որպէս թէ անտանօթ կնոջ հետ
խօսում էր. երևակայութիւնը նրան աւելի ու աւելի հե-
ռուէն էր տանում. — ահա նրա մայրը հեռու աշխարհից ե-
կել է այստեղ: Նրան ասել են, թէ վերջին անգամ որդուն
այս գիւղում են տեսել, և նա աննկուն փնտրում է նրան
ամեն տեղ: Ռէյն Գիւլիօն պարզ լսում է, թէ ինչպէս վե-
հերկոտ ու կամաց բաղխում են իւր դուռը: Գիտե թէ ո՞վ
է դուռը սպասում: Նա կընստի անկեանը, ինչպէս այժմ
է նստած, և ձայն կտայ. «մտէք»: Նա շէմքում տեսնում
է մի կին իւր փոքրիկ աղջկայ ձեռքից բռնած: Երկուսն էլ
սևեր են հագած, երեսներին գոյն չկայ և տխուր: Նա գի-
տէ, ինչ է հարցնելու իրեն այդ կինը, բայց այնպէս է ձեւ-
ցնում, որպէս թէ ոչինչ չգիտէ:

— Արդեօք կարող չէ՞իք իմ որդու մասին մի տեղեկու-
թիւն հաղորդել ինձ. մի բան չգիտէք արդեօք, — պարզ լը-
սում է նա այդ վեհերկոտ, դողդոջուն ձայնը, տեսնում է
փոքրիկ աղջկայ աչքերը, որ հետաքրքրութեամբ նայում են
իրեն:

— Ոչ, տիկին, ոչինչ չգիտեմ, — ասաց նա յանկարծ բար-
ձր ձայնով, կարծես զառանգանքի մէջ, — ոչ տիկին, բոլորո-
վին ոչինչ չգիտեմ:

Այն ժամանակ նրա փոքրիկ բոլորը սկսում է նկարա-
գրել իւր եղբոր կերպարանքը, — չէկ մաղեր, կապոյտ աչքեր...
բայց նա չի թողնում, որ փոքրիկ աղջիկը իւր նկարագրու-
թիւնն աւարտէ. անկարող է այլ ևս դիմանալ: Եւ ահա
տեսնում է նա մօր դէմքի յուսահատ արտայայտութիւնը,
դառն արաստութի կաթիլները սլուռ ոլոռն դուրս են գա-
լիս նրա աչքերից, և երկուսը միասին դանդաղ բայլերով
հեռանում են՝ փշուած սրտով. իսկ ինքը դրան ետևից դի-
տում է նրանց մինչև որ աչքից անհետանում են: Ապա վա-

զուժ է ախոռ, ուր որ այսօր խօսում էին իրար հետ, վեր է ընկնում յուսահատ և համբուրում այն տեղը, ուր նա այսօր կանգնած էր, և ինչպէս պիտի փափագի գէթ մի անգամ էլ տեսնելու նրան, միայն թէ տեսնելու այն օրը, երբ նա կեանքով ու խանդով լի կանգնած էր իւր առաջը: Բայց երբէք, երբէք չի լինիլ այդ... բակի մէջ մի գերեզման կայ—մի խորը փոս, ուր նա պառկած է հեռու հայրենիքից, հեռու մօրիցն ու փոքրիկ քրոջից: Նրա տակ պառկած է իւր ձին, այդ հրաշալի աչքերով գեղեցիկ և հաւատարիմ կենդանին: Երկուսն էլ անհետ ջնջուած են երկրի երեսից... Ռէյն Գիւլիօն ձեռներն իրար խփեց ու դառնապէս լաց եղաւ: Յանկարծ նա ոտքի ձայներ է լսում աստիճանների վրայ: Աստուած իմ, այդ հօ նա է, կենդանի է: Ի՞նչ սարսափելի երազ էր այս...: Նա վեր թռաւ տեղից, աչքերը սրբեց և երբ նրա շէկ գլուխը երեւաց դռան մէջ ու քաղցրութեամբ հարցրեց—կարելի՞ է մտնել,—նրան այնպէս թուեցաւ, թէ արևի ճառագայթ ընկաւ իւր հոգու մէջ:

—Այս ըոպէիս, այս ըոպէիս,—ասաց նա և նրա ձայնը համարեա ուրախ էր հնչում:—Խնդրեմ գնացէք ներս, —և նա միւս սենեակը ցոյց տուաւ,—այս ըոպէիս սեղանը կը պատրաստեմ:

—Ի՞նչ, ձե՞ր սենեակում,—համեստութեամբ հարցրեց նա:

—Ի՞նչ վնաս: Հօ չեմ կարող բեզ խոհանոցում ստիպել ճաշելու:

Նա առանց հակաճառելու ներս գնաց: Ցանտիկինը սեղանը շտապով սենեակի մէջտեղը քաշեց, վրան մաքուր սփռոց փռեց և մի հոգու բաժին դրեց:

—Մի ըոպէ էլ, պարոնը հօ չի՞ մերժիլ իմ մառանի գինուց մի շիշ խմել:—Նա դուրս գնաց և շուտով փոշոտ շիշը ձեռին մտաւ ներս: Նա շտապելով կարմրատակել էր, գլխին կապած էր նոր գլխանոց, և այժմ երիտասարդի առաջինը կատարեալ Փրանսուհի էր—զմայլելի, ճարպիկ և նազելի:

Երիտասարդը հրապուրանքով դիտում էր նրան: Ռէյն Գիւլիօն զգաց իւր թողած տպաւորութիւնը, և իւր ժպիտը

ծածկելու համար դէպի դարադը կռացաւ՝ որպէս թէ բաժակ հանելու համար:

— Ոչ, տիկին, մի բաժակ էլ հարկաւոր է, — ասաց նա երբ տիկինը սեղանի վրայ մի բաժակ դրեց միայն: — Մեզանում Գերմանիայում սովորութիւն է, որ տանուտէրը հիւրի հետ բաժակները կշրեկացնէ:

— Իրաւ: Լաւ եթէ պարոնն այդ ուզում է... — և նա երկրորդ բաժակը բերաւ:

— Այժմ ապուր — թոյլ կտամք, — այս ասելով տանտիկինը մի աման լիքը ապուր տուաւ ու կանգնեց նրա աթոռի մօտ:

Երիտասարդը վեր կացաւ և նրա համար էլ աթոռ բերաւ:

— Մինչդեռ ես նստած եմ, դուք հօ չէք կանգնելու, — ասաց նա:

— Բայց ես պարտաւոր եմ ձեզ ծառայել...

— Շշմարիտ ախորժակս կփախչի, թէ որ ինձ չընկերակցէք:

Ցանաիրուհին նստեց և, մինչ հիւրը իւր ապուրն էր ուտում, նայում էր նրան: Նրան այնպէս էր թւում, թէ եթէ յաւիտեան նայելու լինէր՝ նայելուց չպիտի կշտանար: Այնուհետև նա երկրորդ տեսակ կերակուրը բերեց՝ աշխատելով աւելի ու աւելի եռանդով ծառայել նրան: Երիտասարդը նկատելով, որ գինու շիշը բացած է և բաժակները լցրած ձուկով են, բաժակն առաւ ձեռքն ու ասաց.

— Թոյլ կտամք տիկին, որ բաժակներս չրեկացնենք:

Ցանաիրուհին, առանց նրան նայելու, վեր առաւ բաժակը:

— Ո՛ւմ կենացը կը պատուիրէք խմել, — հարցրեց երիտասարդը:

Ռէյն Գիւլիօն մի փոքր ժամանակ լուռ մնաց:

— Ձեր մօր կենացը, — կամացուկ ասաց նա նրա երեսին նայելով:

— Եւ մի ումպ էլ, — շտապով վրայ բերեց նա, — ձեր փոքրիկ բրոջ կենացը:

Ջինուորականի դէմքը կենդանացաւ և տանտիրուհին

զգուժ էր, թէ ինչպէս նրա ձեռքերը սեղմում էին իւր ձեռքը:

— Որքա՛ն բարի էք, որքա՛ն շնորհակալ եմ ձեզանից: — Ուլանի ձայնը դողդողում էր, աչքերը արտասուքով լըցուկէ: Նա կռացաւ և համբուրեց նրա ձեռքը: Կինը իւր ձեռքի վրայ նրա ջերմ շրթունքներն զգալով, յետ ընկաւ ամբողջ մէջքին:

— Ա՛հ, Աստուած իմ, — հառաչեց նա և սենեակից դուրս փախաւ:

Զինուորը իւր ճաշը մենակ վերջացրեց: Մի բիչ յետոյ Ռէյն Գիւլիօն նրա ոտների ձախը արտաքին դրան մօտ լըսեց: Նա դուրս եկաւ:

— Գն՞ում էք, հարցրեց նա:

— Գնում եմ զինուորների ստուգութեանը ներկայ լինելու, — ասաց նա: — Երկարի բան չէ, շուտով կը վերադառնամ:

Նա ինքն էլ չգիտէր, թէ վերջին խօսքն ինչո՞ւ աւելացրեց, բայց կնոջ դէմքը մի այնպիսի տարօրինակ արտայայտութիւն ունէր, որ անհրաժեշտ համարեց նրան հանգըստացնել և, զինուորաժողովի գնալիս, ճանապարհին բոլոր ժամանակ այդ մասին էր մտածում:

Արդէն մութն էր որ վերադարձաւ: Ռէյն Գիւլիօն լամպարը վառած աշխատում էր, բայց նրա մտքերը աշխատանքի վրայ չէին: Նրա ականջը ձայնի էր և երբ դրան թրխկոցը լսուեց, փոքր ինչ հանգստացաւ:

Նա լսում էր, թէ ինչպէս իւր երիտասարդ հիւրն անցնում էր միջանցքով և երբ իւր դրան մօտեցաւ, բայց երբ դանդաղեցրեց: Երևում էր, որ ներսը լամպարի լոյս անսնելով վարանում էր մանի՞ թէ ոչ: Անշարժ, համարեա շունչը կտրած նստել էր տանտիրուհին: Վերջապէս երիտասարդը բարձրացաւ իւր սենեակը և ոտի ձայներն արդէն վերևիցն էին գալիս: Ռէյն Գիւլիօն անմիջապէս գնաց դէպի դրսի դուռը, փակեց, բանալին երկու անգամ պտըտացրեց, ու դրան կանթից բռնած պինդ ձիգ տուեց որպէս զի համոզուի թէ պինդ է փակած, բաշեց, անցկացրեց երկաթէ սողնակը, և յետոյ միայն հանգստացաւ:

Մի բիչ յետոյ նա աստիճանների վրայ նորից լսեց նրա

դանդաղ և անվճռական բայլերի ձայնը: Գործը նրա ձեռքից վայր ընկաւ: Անկասկած իւր մօտ էր գալիս: Նրա ձայնը դողդողաց, երբ զինուորը դուռը բաղխեց և նա ասաց.

— Մտէ՛ր:

— Ներեցէք, որ այսպէս անժամանակ ձեզ անհանգըստութիւն եմ պատճառում, բայց ես հարկ եմ համարում ձեզ իմ շնորհակալութիւնս յայտնելու:

Նա ծիծաղում էր, բայց բռնաղբօսիկ էր պղծ ծիծաղը. իսկ դէմքը առաւօտուայ նման շփոթութիւն էր արտայայտում:

Ռէյն Գիւլիօն աչքերը վեր չբարձրացրեց:

— Ի՞նչ բանի համար:

— Որ դուք սենեակս այնպէս լաւ վառել տաքացրել էք և, բացի դրանից, սեղանիս վրայ պատրաստ ընթրիք գտայ: Դուք ինձ համար աւելի էք անում, քան թէ կը համարձակուէի յուսալ:

— Է՛հ, շշնջաց կինը առանձին ջանքով իւր ձեռի գործը շարունակելով:

Երկար լռութիւն տիրեց, այն րոպէներէից մէկը, երբ կամ բոլորովին չնչին բաների մասին են խօսում, կամ ճարտարախօս լռութիւն պահպանում: Աերջապէս ուլանը լռութիւնն ընդհատեց:

— Ուղիղ ժողովատեղից եմ գալիս: Մեր ուլանները ապշած են՝ այստեղ գալիս մենք ճանապարհին հանդիպեցինք ձեզ մօտ բնակութիւն հաստատած գումարտակին. մեզ ասել էին, թէ այստեղի կանայք թթուած են և անբարեհամբոյր, մինչդեռ ընդհակառակն... — և նա լռեց:

Ռէյն Գիւլիօն հարցական հոյեացք ձգեց նրա վրայ:

— Մերոնք յափշտակուած են. նրանք ոչ մի տեղ այսօր քան բաղրաբարոյութիւն ու գեղեցկութիւն չեն գտել:

— Իրաւէ:— Եւ նա ձեռքից վեր գցեց աշխատանքն ու աչքերը գետնին յառեց: Նրա կուրծքը ուժգին ելեւէջ էր անում: Զինուորը նրա յուզումը նկատեց:

— Ձեզ համար հօ անհաճոյ չէ՞ իմ պատմածս, — հարցրեց նա:

— Ինձ ի՞նչ թէ ի՞նչպէս են այստեղի կանայք, — պատասխանեց նա և շրխկալով փակեց պատուհանի տախտակէ

փեղկերը՝ նրա դէմքը միտաբանաց, ձայնն էլ խուլ էր հըն-
չում:

— Ես ուզում էի ձեր հայրենակիցների մասին մի հա-
ճելի խօսք ասել, — կարծես թէ արդարանալ ուզելով նը-
կատեց ուլանը:

Այս խօսքերի վրայ Ռէյն Գիւլիօն փետացած մնաց
կանգնած. նրա դէմքը մի այնպիսի արտայայտութիւն ստա-
ցաւ, որ կարելի չէ նկարագրել. — Ժպիտն ու զարմացքը,
սարսափն ու անձնուիրութիւնը խառնուած էին իրար. իսկ
այդ ամենի վրայ ընկած էր խորին, մուսլ վշտի ստուերը:
Նա դանդաղաբար աչքն ուղղեց նրան ու մի երկար և խոր-
իմաստ հայեացքով նայեցաւ վրան:

Ուլանը ցնցուեցաւ: Ռէյն Գիւլիօն յանկարծ այլա-
կերպեցաւ: Դա այլ ևս այն պարզ ու խելացի գեղջիկուհին
չէր, այլ մի վեհապանծ կին, մի դիւթիչ ու հակակրական,
հպարտ և ոգով զօրեղ երկրի մարմնացումն: Երիտասարդը
բոլորովին մօտեցաւ նրան և ցած ձայնով հարցրեց.

— Դուք բարկանում էք վրաս:

Ոչ մի ձայն և ոչ մի շարժում: Երիտասարդն աւելի
ևս խոնարհեցաւ դէպի նա:

— Ո՛րքան գեղեցիկ էք, — շնչաց նա և յանկարծ նրա
շրթունքները կպան Ռէյն Գիւլիօի պոսերին: Մարմնի թար-
մութիւնը արեցրել էր նրան. բայց երբ կնոջ կրծքից մի
խորին թառանչ դուրս թռաւ, նա շփոթուեցաւ և յետ
քաշուեց: Կինը անշարժ կանգնած էր: Ուլանը կրկին կռա-
ցաւ դէպի նրան, և կնոջ ձեռներն ընկան երիտասարդի ու-
սերի վրայ. նա իւր դէմքը մօտեցրեց նրան, բայց կրկին
գլուխը յետ քաշեց, ասես թէ մի անընկճելի զօրութեան
դէմ կռիւ մղելիս լինէր, յետոյ նրա գլուխը խոնարհեցաւ
և շրթունքները թեթևակի, որպէս շունչ, հպեցան ուլանի
շրթունքներին: Բայց և անմիջապէս յետ մղեց նրան, մի
ձեռքով ծածկեց երեսը, իսկ միւսով նշան արեց — հեռա-
ցէք, հեռացէք: Եւ նա հեռացաւ:

Յաջորդ օրը ուլանը միայն ճաշին վերադարձաւ ծա-
ռայութիւնից. Ռէյն Գիւլիօին դեռ չէր տեսել: Խոհանոցի
մօտով անցնելիս կինը նրա ետևից կանչեց, որ ուղղակի իւր

սենեակը Գայ, որովհետև ճաշը պատրաստ էր և սեղանը ձգած:

Երբ Ռէյն Գիւլիօն ամանով ապուրը ձեռին ներս մըտաւ, նա մտախոհ կանգնած էր պատուհանի առաջ և դուրս մտիկ տալիս: Ցան տիրուհու ոտների ձայնն առնելով նա շտապով շուռ եկաւ և գլուխ տուեց, բայց պղ- գլուխ տալն այսօր աւելի պաշտօնական ձևով էր, բան թէ երէկ, և հարցական հայեացքով նայում էր նրան: Մինչև անգամ երբ Ռէյն Գիւլիօն նստաւ իր կողքին, նա մտախոհութեամբ լուռ էր մնում: Երկին պատուհանից նայելով գլխով ցոյց տուաւ սրճարանն ու հարցրեց:

— Այո է Ռուդօլֆի սրճարանը:

Ռէյն Գիւլիօն ներքուստ ցնցուեց:

— Այո: Յետոյ ի՞նչ:

— Լոցի, սպաները խօսում էին: Նրանք երէկ այնտեղ են եղել, իսկ այսօր զինուորների ստուգութիւնը կատարուելուց առաջ մի ծերունի խնդուկիկ, կարծեմ անտառապահ է, եկաւ և բոլոր սպաներին հրաւերեց, որ վաղը Ռուդօլֆի մօտ երեկոյթի գան:

— Վա՛ղը, — ընդհատեց Ռէյն Գիւլիօն նրա խօսքը:

— Այո, ես նրանք բոլոր խօսածը լսեցի: Որքան հասկացայ այնտեղ տօնախմբութիւն է կատարուելու, լինելու են նաև կանայք... — նա իւր ապսէի մէջն էր նայում, — ձեր անուն էլ տուին:

Ռէյն Գիւլիօն լուռ էր: Նա զգում էր, թէ ինչպէս իւր ներսում ամենայն ինչ սառչում էր: Իսկ երիտասարդը երեսը մի կողմ շուռ տալով շարունակեց.

— Նկատում են, որպէս թէ նշանախօսութեան հանդէս է կատարուելու և... որպէս թէ դուք — Ռուդօլֆի խօսեցեալն էր:

Նորից երկար լռութիւն տիրեց:

— Ասենք թէ հէնց ուղիղ էլ է, յետոյ ի՞նչ, — ասաց Ռէյն Գիւլիօն գրգռուելով, — ո՞վ ինչ կարող է ասել:

— Օ՛հ... ի հարկէ ոչինչ, — կմկմաց ուլանը: Յետոյ աշխատելով անտարբեր ձևանալ, շարունակեց: — Ես այսօր առաւօտեան այնտեղ, սրճատան դրանը տեսայ մի մարդ, ա-

ռատօրէն սե ու խիս մազերով ծածկուած... Այդ է պ. Ռուդօլֆը:

— Ինչպէս նկարագրում էք, Հէնց ինքն է:

Երկասարդը անխօս նրան նայեցաւ: Կինն այդ հայ-եացքին չդիմացաւ. նրա աչքի մէջ նա պարզ այս հարցն էր կարդում. «Քի՞տէ կարելի բան է»:

Այնպիսի վայրկեան էր պատահում, որ նա պատրաստ էր նրան գոչելու, թէ այդ ամենը խաբէութիւն է, երբէք չի կարող ինքը Ռուդօլֆի նշանածը լինել, բայց նոյն ժամայն էլ հասկանում էր, թէ այն ժամանակ ստիպուած պիտի լինի ամեն բան պատմել, ամեն բան երևան հանել, իսկ այդ անհնարին էր: Եւ հակասական զգացմունքներից տանջուած վաղեց դուրս գնաց սենեակից՝ թողնելով նրան զամացած:

Այդ ամբողջ օրը նրանք իրար չտեսան. իրարից խոյս էին առլիս: Երկուսսարդը կարծում էր, թէ նրա բոլոր տարօրինակ վարմունքի գաղտնիքը գտել է՝ նա իւր հարցական հայեացքից վախենում էր:

Նրա խօսքերից կինը հասկացաւ, որ օրհասական ժամը մօտեցել է: Սարսափելի գիշեր էր, որ նա՝ անցկացրեց: Քնել՝ չէր կարողանում, բայց երկար տանջուելուց կիսամոռացութեան մէջ ընկած՝ սարսափելի տեսարան ներկայացաւ իւր աչքերին. — նա տեսնում էր Ռուդօլֆին ներս մտնելիս՝ մի ձեռին ճրագ և միւսը դանակ. խիս սե մազերը ընկած էին ծակատի վրայ. նրա լուսաւորուած վայրի դէմքն այլանդակուած է:

— Աերև՞ն է, — խռպոտ ձայնով հարցնում է նա և վայրի կառուի նման դէպի աստիճանները վազում:

Նա տեսնում է, թէ ինչպէս Ռուդօլֆը կամացուկ բաց է անում նրա սենեակի դուռը, այդ սարսափելի սող-նակազուրկ դուռը, կանգնում շէմքումը՝ իւր շուրջը դիտելով և մի ոստիկնով թռչում է մահճակալի վրայ: Նա լքուած է խուլ, խեղդուած անբոց, տեսնում է, թէ ինչպէս Ռուդօլֆը իւր արիւնքների դէմքը բարձրացնելով կատաղաբար շշնջում է իրեն դառնալով, «դու սիրում էիր նրան, սիրում էիր և ամեն մի ասածին դանակը թրպրտացող դիակի մէջ խրում:

Սառը քրտինքով պատած, սարսափահար ճիչ արձակեց նա և վեր թռաւ անկողնից: Մեռելային լուսթիւն էր տիրել տանը, փողոցում, բայց երազն այնքան սարսափելի էր ու կենդանի, որ նա դողդոջուն ձեռներով լամպարը վառեց և հէնց պղպէս էլ, ինչպէս որ կար, բոբիկ ոտներով տնից դուրս եկաւ որ տեսնէ, թէ ամեն բան կարգին, ապահով է. բայց բակում ամեն ինչ խաղաղ էր—մեծ դուռը փակած, սողնակը տեղը պնդացրած: Ներս մտնելը անկարելի էր. բայց նրան թուաց, թէ այդ բիչ է. նա աստիճաններով վեր բարձրացաւ, ուլանի սենեակի դրանը ակնաջ դրեց: Նրա սիրտն այնպէս բաբախում էր, որ սկզբում միայն այդ էր լսում: Փոքր ինչ հանգստանալուց յետոյ լսեց նաև բնած զինուորի խաղաղ շնչառութիւնը:

—Դեռ չէ,—շնչաց նա իւր սենեակը դառնալով, զգալով, թէ ինչպէս վախիցը ձեռները սկսել էին սառչել: Վերջապէս սովորական օրուայ դժգոյն լոյսն ընկաւ Ռէյն Գիւլիօի սենեակը և լուսաւորեց նրա անքնութիւնից սպրթնած դէմքը:

—Այսօր,—այդ եղաւ նրա առաջին խօսքը, երբ նա ջարդուած, տենդային դողով բռնուած վեր կացաւ տեղից: —Այսօր,—հնչում ու շնչում էր նրա ականջների մէջ, և սև բծեր շարժւում էին նրա աչքի առաջ:

Առաւօտեան ժամի 10-ին աստիճանի վրայ շտապ բայլի ձայներ լսուեցան և ներս մտաւ անտառապահը, իսկ նրա ետևից էլ Ռուդօլֆը:

—Տիկին Գիւլիօ, այսօր երեկոյեան պատրաստ կը լինիք:

Նա աչքերը լայն բաց արած նայում էր այդ երկու աղամարդկանցը և չէր կարողանում ոչ մի խօսք արտասանել:

—Պատրաստ էք,—կրկնեց անտառապահը: Նրա աչքերը փայլեցին, յօնքերը կիտուեցան:

—Ամեն բան պատրաստ է,—չարատանջ ճիգ թափելով պատասխանեց կինը:

—Լաւ. այսօր, հէնց որ մուծն ընկնի, Ռուդօլֆը կը գայ ձեզ տանելու: Իսկ դու, բարեկամ, աշխատի դուգուես,

—խօսքը դարձրեց Ռուդօլֆին, իսկ ինչ կը վերաբերուի տիկին Գիւլիօին, էլ հարկ չկայ նրան յիշեցնելու, թէ բա-

նը ինչքան լուրջ է, իսկ հայրենիքի հետ կառակ անել կարելի չէ:

Վերջին խօսքերը նա ցած և սպառնական ձայնով արտասանեց: Ռէյն Գիւլիօն հասկացաւ այդ խօսքերի իմաստն ու սարսուռն անցաւ մարմնովը:

Անտառապահը յետ դարձաւ դէպի դուռը, իսկ Ռուդօլֆը նրան կանգնեցրեց ու ականջին մի բան փսփսաց:

— Հա՛, նա, պրուսացու բնակարանը: Բարի եղէք, տիկին Գիւլիօ, ցոյց տուէք, որտեղ է նրա սենեակը, — հարցրեց անտառապահը:

Ջինուորը ծառայութեան էր գնացել: Այրին մեքենաբար տեղից վեր կացաւ:

— Հը՛, վերևն է: Այդպէս էլ կարծում էի, — նկատեց անտառապահը, երբ կինը սկսաւ մեքենաբար աստիճաներով վեր բարձրանալ: Աստիճանների վերևումնա կանգ առաւ, էլ չէր կ'սրողանում առաջ գնալ: Տղամարդիկ ներս մտան:

— Դուռը հեշտ ու առանց ձայնի է բացւում, — ասաց անտառապահը դուռը բանալով:

— Կողպէք էլ չունի, — աւելացրեց Ռուդօլֆը:

— Ուղիղ է, ասաց անտառապահն ու գլուխ տուեց Ռէյն Գիւլիօին: Շատ լաւ է, տիկին Գիւլիօ:

Նրանք դիտող աչքով զննեցին սենեակի ներսը: Անտառապահը Ռուդօլֆին արմուկով բրդեց:

— Այստեղ շատ գործ չենք ունենալ անելու, — հեգնօրէն աւելացրեց նա:

— Կարծում եմ այդ մասին հոգ տանող կլինի, — կուպիտ ծիծաղով պատասխանեց Ռուդօլֆը, և երկուսն էլ դուրս գնացին:

Վաղուց տղամարդիկ հեռացել էին, բայց Ռէյն Գիւլիօն դեռ կանգնած էր աստիճանների գլխին, ջլաձգաբար վանդակափայտից բռնած: Ուզում էր ցած գնալ, բայց ոյժ չունէր. ուզում էր մի բան մտածել, մի ելք գտնել, բայց միայն նրան չէր հպատակում և միայն մի զգացմունք դեռ կենդանի էր մնացել նրա մէջ — յուսահատութեան և սարսափի խուլ զգացմունքը: Ժամացոյցի սլաքը պտտւում էր շարունակ, բոպէները գլորւում էին, իսկ նրան թւում էր,

թէ սառցային հեղեղատի մասնուած գնում է առաջ, ուր ոչ միտք կայ, ոչ կեանք, ոչինչ չկայ բացի յաւիտենական գիշերից:

Ինչպէս նախընթաց օրերը, այսօր էլ ուլանի համար ճաշ էր պատրաստում, բայց ձեռները թուլանում էին և մեծ դժուարութեամբ էր կարողանում նորից գործի կաշել: Նրան թուում էր, թէ ճաշ է պատրաստում մէկի համար, որն այլ ևս պէտք չունի կերակրի, որը մեռած է:

Եւ հէնց որ նրա քայլերի ձայնը չառաւ, կարծես սառը ջուր ածեցին վրան: Վախեցած նա թագ կացաւ, շունչը փորը ձգեց. մի գուցէ ուլանը խոհանոց մտնի: Բայց երիտասարդը ուրախ-դուարթ շվշվացնելով աստիճաններից վեր վազեց. հէնց իմանաւ նա այսօր չպէտք է մեռնէր: Միթէ նրա նախազգացմունքը չպիտի յայտնէ, թէ ո՛ւմ աչքերն էին այսօր իւր սենեակը դիտել և ի՞նչ եղեռն էր կատարուելու այս գիշեր: Միթէ արեան հոտ չպիտի՞ առնէ: Բայց ոչ, նա ուրախ, երգեր է երգում. ահա լսում է նրա զիւ ձայնը:

Երբ որ ուլանը ճաշի եկաւ ու իւր տանտիրուհու երեսի մեռելային գոյնը նկատեց, իւր ուրախութիւնն էլ կորաւ: Այրին լուռ գլխով արտաւ, նրա շրթունքները խորովուել, իրար էին կպել. նա ոչ խօսել էր կարողանում և ոչ ուլանի երեսին նայել. լուռ բերեց ճաշը, առաւ երիտասարդին. և սա չէր համարձակուում խնդրել, որ կինը առաջուայ պէս գայ իւր կողքին նստի: Իրեն համար պարզ էր, որ այրին իւր ազատ կամքովը չէ գնում Ռուբօլֆին, և վախենում էր, մի գուցէ իւր հարց ու փորձերով նրա վերքերը բորբոքէ:

Այն օրից յետոյ ուլանը մի անսովոր շարժում ու աշաղակ լսեց: Մի մեծ խումբ հագուած զգուած կանայք եկել ու իրենց շատախօսութիւններով ու զուարթութեամբ լցրել էին լուռ տունը: Դռները բացուում էին ու փակուում, մետաքսէ կանացի զգեստները խշխշում: Հաւաքուածներին լաւ դիտելու համար նա դուրս եկաւ ակոռից, ուր իւր ձին էր մաքրում, ու ներս մտաւ տուն: Մի վայելչակազմ ու գեղեցիկ կին նախասենեակում գուրս եկաւ զինուորականի առաջ ու նրա ճանապարհը կտրելով ասաց,

— Ոչ, պարոն ուլան, — բարձր ձայնով ասում էր նա մեռաբսեայ սպիտակ թաշկինակը շարժելով, — այս մեր գաղա-
նիքն է և տղամարդիկ չպէտք է իմանան այդ: Վերջը, երբ հարս-
նացուին կհագուեցնենք ու կզարդարենք, այն ժամանակ ձեզ էլ
կըկանչենք, այն ժամանակ դուք պէտք է նրան տեսնէք:

Գեղեցկուհին ծիծաղում էր, որի միջոցին երևում էին
նրա սպիտակ սուր ատամները, որից նրա դէմքը համարեա
վայրենիի արտայայտութիւն էր ստանում:

Կէս ժամից, երբ որ արդէն մուտքը կոխել էր, նա նո-
րից երևաց դրան մէջ և ուլանին կանչեց.

— Պարոն ուլան, եթէ ուզում էք այժմ կարելի է...

— Բայց գուցէ տիկին Գիւլիօին հաճելի չլինի, — ան-
վճարաբար հարցրեց նա:

— Ամենևին, ամենևին, — լսուեց ամեն կողմից, բոլոր կա-
նայք շրջապատեցին նրան ու ներս քաշեցին:

Նա զարմացած կանգնեց շէմքում: Սեղանը մի կողմ
էին քաշել, բոլոր մոմերը վառել, իսկ սեղանի մօտ նստած
էր Ռէյն Գիւլիօն: Նա իւր տանտիրուհուն չճանաչեց՝ — սո-
վորական սև զգեստի տեղ, որով սովոր էր նրան տեսնելու,
բաց կարմիր մետաքսեայ շրջազգեստը պինդ պատել էր նրա
վայելչակազմ մարմինը: Սարդուլիներս մանեակը կախած էր
գեղեցիկ վիզը, ձախ ձեռին ունէր յսկէ ապարանջան. բայց
նրա ձեռները թուլացած վեր էին ընկած: Նա աւելի զոհի
բան հարսի էր նմանում: Երբ որ ուլանը երևաց տան մէջ,
այրին մի արագ հայեացք ձգեց նրա վրայ և նորից անտար-
բեր կերպով աչքը ցած խոնարհեց: Աղմկալի ու զուարթ
կանայք պատել էին նրան:

— Ցեւէք, պարոն ուլան, — կանչում էին նրանք, — գե-
ղեցիկ է, այնպէս չէ: Հը՞: Պէտք է որ պ. Ռուդօլֆը գոհ
լինի այսպիսի նշանածից: Հա, հա, հա: Ցեւէք, ի՞նչ գեղե-
ցիկ ձեռներ ունի:

— Հապա ոտները, — կանչում էր վայելչակազմ գեղեց-
կուհին չոքելով Ռէյն Գիւլիօի առաջ, — և այս սիրուն
ոտներն այս երեկոյ պիտի պարեն, պիտի պարեն, այնպէս
չէ՞ madame la Reine: — Նա բռնեց Ռէյն Գիւլիօի ոտները,
թոթուեց և սկսաւ անզուսպ ծիծաղել:

— Թողէք ինձ, — գոչեց տանջուած կինը: Նա յետ մղեց

գեղեցկուհուն և զայրոյթով բորբոքուած աչքերը չորս կողմը բոլորելով վեր կացաւ տեղից։

— Գնանք, — կանչեց գեղեցկուհին, — Ռուդօլֆին ասենք, որ գայ իւր խօսեցեալին տանէ։

— Գնանք Ռուդօլֆի մօտ, — կրկնեցին բոլոր կանայք, — ցտեսութիւն, տիկին Գիւլիօ, ցտեսութիւն, — և բոլորը միասին դուրս վազեցին լուռ կանգնած ուլանի մօտով։

Նա չգիտէր, ինչպէս բացատրէր այս տարօրինակ տեսարանը։ Այս կանայք բոլորն էլ ասես թէ հարաւ լինէին։ Երբ որ նա երեսը Ռէյն Գիւլիօի կողմը դարձրեց, այրին նստած էր կռները սեղանին ու ձեռներով երեսը ծածկած։ Երիտասարդը խորին կարեկցութեամբ շարժուած մօտեցաւ նրան։

— Տիկին Գիւլիօ, ներեցէք ինձ. բայց ինձ թուում է, թէ դուք ակամայ էք համաձայնել այս ամուսնութեանը։

Այրի կնոջ սիրտը ճմլուեց, ձեռները վայր սահեցան. նա երեսը դարձրեց նրան և երիտասարդը շտապեց նրան գրկելու, որովհետեւ նա թուլացած ընկաւ իւր թևերի մէջ։ Ուլանը զգում էր նրա մարմնի սարսուռը, և նրան սեղմում էր իւր կրծքին. լսում էր չարտառնջ հառաչանքներ, որոնք դուրս էին ժայթքում կնոջ կրծքից։

— Մի՛թէ անպատճառ պիտի կատարուի այս։ Մի՛թէ չէ՞ք կարող խոյս տալ, — կամացուկ հարցրեց նա։

Թուլացած կինը նայեց նրան և հազիւ լսելի ձայնով արտասանեց.

— Այսպէս պէտք է... անհրաժեշտ է...

Երիտասարդն ուղղում էր խօսել, բայց կինը գլխով բացասական նշան արեց աչքերը նրա դէմքին սևեռած։ Ապա ձեռները նրա ճոովը ձգած սկսաւ բռնուն համըղրներ դրոշմել նրա՝ աչքերին, մազերին, շրթունքներին...

— Դուք այս երեկոյ գնալու տեղ ունի՞ք, — շշնչաց նա։

— Ոչ։

— Սրճարան գալու չէ՞ք։

— Ոչ։

— Հատ լաւ էք անում, շատ լաւ էք անում, — շշնչում էր նա։ — Պատուհանի կրկնափեղկերը կը փակէ՞ք։ Հա՛, լսեցի՞ք։

— Եթէ դուք այդպէս էք ուզում, ուրախութեամբ կանեմ, — ասաց նա։

Այրին գլուխը շարժեց։ Երևում էր, որ նա ինքն իրեն կռիւ էր տալիս։ Նա վախվածիւմ իւր չորս բոլորքը նայեցաւ և կռացաւ դէպի նրա ականջը։

— Մի բան էլ, — շնչաց նա, — լսեցէք, մի բան էլ պիտի ասեմ... այս երեկոյ...

Այդ միջոցին դրսի դուռը ուժգին շրխկաց։ Ռէյն Գիւլիօն յետ քաշուեց, ուլանը շտապով աստիճաններից վեր բարձրացաւ, մտաւ իւր սենեակը, և աղմկարար կանայք Ռուդօլֆի առաջնորդութեամբ դարձեալ լցուեցան ներս։

Ուլանը աստիճանի վանդակների արանքից տեսնում էր, թէ ինչպէս նրանք շրջապատեցին Ռէյն Գիւլիօն, վերնադպետը վրան ձգեցին և յաղթական կերպով աւրան։ Դուռը շրխկաց, ամեն բան խաղաղեց։

Տանտիրուհին վերջին խօսքը չաւարտեց։ Ի՞նչ էր ուզում ասել։ Նա երկար ժամանակ մտածում էր դրա վրայ, յետոյ առաւ լապտերը և ախոռ գնաց։ Ձմերային գիշերն այնքան խաւար էր, որ կարծես թէ մթնացնում էր նոյն իսկ լապտերի լոյսը։

Ձին նրա մտնելուն պէս կամաց խրխնջաց։ Նա լապտերը կախեց, գտաւ ձիու թամբն ու սանձը։ Շրջապատող մեռելային լուռութեան մէջ յանկարծ մի տարօրինակ ու սրտամաշ զգացմունք պաշարեց նրան։ Վատաղի կանայք, իւր տանտիրուհու տարօրինակ վարմունքը, այս ամենը յիշեց նա և, փոքր ինչ տատանուելուց յետոյ, ձին թամբեց, սանձը գլուխը ձգեց, որպէս զի ամեն մի ըռպէ պատրաստ լինի։ Ապա յետ դարձաւ առն։ Սենեակի օդը յեղձուցիչ թուաց նրան, բաց արաւ պատուհանը և փողոցն էր նայում։ Դէմ ու դէմ, սրճատան պատուհանները լուսաւորուած էին։ Ուզում էր իմանալ, թէ ի՞նչ են անում այնտեղ։ Բայց փողոցը լայն էր և անկարելի էր այդ հեռաւորութիւնից մի բան նկատել։ Մի խումբ ուլաններ, բարձր բարձր զօրից անելով ու ծիծաղելով, միմեանցից բռնոտած իրենց տներն էին գնում։ Նրանց լեզուները բերանների մէջ դժուար էր պտտում։ պարզ է, որ հարբած էին։ Բայց ասա նրանք էլ գնացին և գիւղը դարձեալ մեռելային լուռ-

Թեան մէջ ընկաւ. ոչ մի տեղից ոչ մի ձայն չէր լսուում: Նա պատուհանը ծածկեց և մտաբերեց նաև կնոջ խնդրքը: Երևի նա վախենում էր թէ մի գուցէ իւր հիւրը տեսնէ մի այնպիսի բան, որ կատարուելու էր սրճատանը, բայց չէր ուզում որ տեսած լինի: Սակայն ուշանը իւր խոստումը յիշեց և փեղկը փակեց: Կարծես նա այժմ արդէն բոլորովին հանգստացած էր, բայց էլի քնել չէր ուզում: Պաշուսակից հանեց «Քառուստի» հատորը, նստաւ սեղանի առաջ և սկսաւ կարդալ: Մի ժամից գրքի տառերը սկսան նրա աչքի առաջ թռչկոտալ և, իւր ձեռներին յենած, նիրհեց:

Ծանկարծ... ուշ գիշերին էր. նա մի սարսափելի աղմուկից վեր թռաւ: Նրան թուում էր թէ շատ մարդկանց ձայն է լսում: Սկզբում կարծում էր, թէ երազի մէջ է, բայց բոլորովին ուշքի գալով հասկացաւ, որ երազ չէր: Դէս. դէն վազող մարդկանց ոտների ձայնը խուլ կերպով հնչում էին սառած գետնի վրայ: Պարզ էր, որ ներքեւում շատ մարդ էր հաւաքուած:

Հէնց այն է ուղում էր պատուհանը բաց անէ, որ փողոց նայէ, յանկարծ կանգ առաւ. նա լսեց, թէ ինչպէս դրսի դուռը ուժով փակուեց և բանալին չափազանց արագութեամբ երկու անգամ պատուեց դռնի մէջ:

Թուրը սեղանի վրայ էր. վեր առաւ, մէջքը կապեց ու լամպարը ձեռին նախասենեակ գնաց:

— Ո՞վ է, — գոգաց նա:

Նոյն րոպէին տեսաւ Ռէյն Գիւլիօին: Երեսը մոխրի գոյն էր ստացել, աչքերը լայն բացուած, կուրծքը ուժգին ելեւել անում, ասես թէ վազած լէնէր:

— Ձին, — անբաց նա, — ձին թամբեցէք, և փախէք, փախէք, փախէք...

— Ի՞նչ եղաւ:

— Այնտեղ, ձեր սպաները... սպանուեցան: Ազատ հրացանաձիգները — խեղդուելով ասում էր նա:

Երիտասարդը խուլ կերպով աղաղակեց և յետ քաշուեց: Այրին երկու ձեռքով բռնեց նրա ձեռքերից ու ներքեւ բաշ տուեց:

— Իմ ընկերներս, — կանչեց նա և դէպի դրսի դուռը վազ տուեց:

Ռէյն Գիւլիօն կախ ընկաւ նրա մարմնից, ասես թէ իւր մարմնի ծանրութեամբ ուղղում լինէր նրան արգելք լինելու:

— Այս դռնով մի գնաք, — աղաչում էր նա: — Այս տեղից մի գնաք, ձեռները կընկնէք: Ուլաններին կոտորում են:

Այդ միջոցին դրսի դուռը բռնուցքի անզուսպ հարուածներից դողդաց: Երիտասարդը երկու ոտսիւնով դուրս թռաւ բազը, Ռէյն Գիւլիօն նրա ետեւից:

Մինչև նա ձին ակոռից դուրս էր բաշում, լսուեց Ռուդօլֆի վայրենի գոռոցը.

— Բաց արէք, — գոռում էր նա, — բաց արէք, տիկին Ռէյն, բաց արէք:

Դուռը չէր բացւում. դուրսը սարսափելի ունոց բարձրացաւ, ասես թէ գայլերի մի ամբողջ ոհմակ հաւաքուած լինէր դրան առաջ: Լսւում էր, թէ ինչպէս դռները խորտակում էին, տախտակները ճարձատում և, վերջապէս մեծ դռները բացուեցան և ամբօխը ներս խուժեց:

Ուլանը թռաւ իւր ձիու վրայ:

— Այս կողմը, — խեղդուելով ասաց կինը, խլեց ձիու սանձը ու բաշեց տարաւ դէպի բազի յետեւի դուռը: Դուռը բաց արին. գրգռուած ձին հանգիստ չէր մնում:

— Հապա դժը, — ասաց երիտասարդը, — հապա՛ որ նրանց ձեռքն ընկնի՞ք:

Այրին ոտը ասպանդակի մէջ մացրեց:

— Դու մենակ ճանապարհը չես գտնիլ, ինձ էլ վերցրու հետդ, — ասաց նա խուլ ձայնով:

Երիտասարդը կռացաւ և ձեռքը մեկնեց նրան. մի ակնթարթում կինը թռաւ ձիու թարբը և երկու ձեռքով գրկեց երիտասարդին:

— Սը, — ասաց նա երբ որ դռնից դուրս եկան, — այնտեղ ճանապարհը ազատ է:

— Առաջ, Էգմոնդ, — կանչեց երիտասարդը և ձին սլացաւ: Լսուեցան վայրի աղաղակներ ու վազելու ոտնաձայներ:

Փրանսիացիները լսել էին արոփիւնը և ուղղում էին փախստականների առաջը կտրել: Երբ որ փախստականները մեծ ճանապարհը դուրս եկան, ամբօխի միջից սկսան նրանց ետեւից հրացան արձակել: Գնդակները նրանց գլխի վրայով էին անցնում:

— Վերաւորուած չե՞ս, — հարցրեց երիտասարդը:

— Ոչ, պատասխանեց նա. թեւերը պինդ սեղմելով: Վախից ձիու ղոժը կրկնապատկուել էր: Նետի նման սլանում էին պարտէզների ու ցանկապատերի մօտով:

— Էլի աջ, — ասաց կինը:

Նրանք բաց դաշտ դուրս եկան:

— Սօսիների մօտ խճուղին է, և այնտեղ պէտք է ձախ դառնալ...:

Պինդ, սառած գետնի վրայ լսում էր ձիու ոտների պինդ ձայները. քանի գնում, աւելի արագ էր փախչում ձին: Վերջապէս եղեւնեայ անտառը հասան:

— Կանգնիր: Ո՞վ է, — լսեցին նրանք: Պրուսական առաջապահ գնդի կայսնն էին հասել, ուլանը ձին կանգնեցրեց և բեկբեկուող ձայնով ասաց նշանախօսը:

— Ո՞ւր է նախապահ պահնորդը, — հարցնում էր նա պահապան զինուորին, — ազատ հրացանաձիգները ուլանների էսկադրոնի վրայ յարձակուեցան ու կոտորեցին...:

Պահապանը սկսաւ հայհոյել:

Նա ուլանին ցոյց տուաւ, թէ ո՞րտեղ էր նախապահ պահնորդը:

— Յիսուսն բայլ խճուղու ճանապարհով, ապա դէպի աջ կամրջի վրայով և ապա երկու հարիւր բայլ ուղիղ առաջ:

Ուլանը իւր բափում կորած ձին դանդաղ քայլերով առաջ բռեց:

— Այդ ո՞վ է թարբիդ, կանչեց պահապանը:

Բայց ուլանը չլսեց ասածը, նա արդէն անտառի նեղ շաւիղն էր մտել:

Մէկ էլ նա զգաց, որ իւր ընկերակից կնոջ դէմքը սեղմւում էր իրեն և լսեց կամաց, դառն հեծկտանք: Նա բռնեց իւր կեանքը փրկողի ձեռները, անխօս իւր կրծքին սեղմեց ու սկսաւ շղիւլ ու գգուել. խօսել չէր կարողանում:

Բայց ահա ծառերն սկսան ցանցառանալ, անաղօտ կերպով երևաց լճակի կաթնագոյն մակերևոյթը և ապա կամուրջը: Հէնց որ ձիու պայտերը կամրջի գերաններին դիպան Ռէյն Գիւլիօն, նախ քան երիտասարդը կարող էր արգելք լինել ձիուց ցած եկաւ:

—Այդ ո՞ւր ես գնում,—կանչեց նա ձին կանգնեցնելով։

Կինը պինդ բռնեց կամրջի վանդակներինց, գլուխը դրեց վրան և լուռ կանգնած էր, միայն նրա ամբողջ մարմնը ջղաձգաբար ցնցում էր։

Ուշանը ական թօթափել ձիուց վեր թռաւ, գրկեց նրան. բայց կինն այնպէս պինդ բռնած էր վանդակներինց, որ երիտասարդը հազիւ կարողացաւ նրան մի կողմ քաշել ու բազուկների մէջ առնել։

Կնոջ ծնկները ծալում էին, գլուխն ընկաւ կրծքի վրայ և անմխտար, յուսահատութեամբ լի հեծկլտոցը դուրս պոռթաց նրա կրծքին։

—Դու... այժմ... ձերայինների մօտ կգնաս,—ասաց նա, բայց հեծկլտոցը ընդհատեց նրան, և վաղը ձերայինք կըգան... և վրէժ կ'ընեն, և կայրեն գիւղը... և այդ բոլորի... պատճառը ես եմ... ես... ես... ես հայրենիքիս դաւաճանեցի... և ես,—նա իւր դէմքը հուպ տուաւ նրա կրծքին, կարծես ուզում էր այնտեղ թագնուել,—հայրենիքս, խեղճ հայրենիքս...։

Նրա հեծկլտոցը փոխուեց մարդու սիրտ կարատող խուլ թառանչների և յանկարծ նա վայրենաբար կանչեց։

—Այլապէս կարող էլ չէի վարուել։ Որովհետեւ, գիտցիր ուրեմն, ես սիրեցի քեզ, և սիրում եմ... ո՛հ, սիրում եմ, սիրում,—և նա բուռն զգացմունքով գրկեց նրան և սկսաւ մոլեգնաբար համբուրել։—Այժմ դու փրկուած ես, անվտանգ, կըվերադառնաս մօրդ մօտ... և իմ կողմից կը ողջունես նրան, հա՛։

Երիտասարդի սիրտը լցուեց և աչքերը արտասուակալեցին։

—Այո՛, այո, կողջունեմ...

—Իմ տեղս կը համբուրես փոքրիկ քրոջդ։

—Հազար անգամ, հազար անգամ, հեկեկում էր նա։

—Իսկ դու, դու չե՞ս մոռանալ, կոյիշե՞ս թշուառ, թշուառ Ռէյն Գիւլիօին, կըյիշե՞ս, հա՞, կըյիշե՞ս...

Երիտասարդը իւր բազուկների մէջ պինդ հուպ տուաւ նրան և համբուրեց այդ արտասուակալեցի, սիրելի դէմքը։ Յանկարծ կինը դուրս պրծաւ նրա գրկից, յետ պոթեց

նրան ուսերից: Ուշանը ահամայ յետ գնաց, և միւսնայն միջոցին Ռէյն Գիւլիօն կամրջից ներքե վազեց և կորաւ մըթուլթեան մէջ: Ուշանը նրան հետեւեց, բայց ոչինչ ոչ տեսնելով և ոչ էլ լսելով, կանգ առաւ:

— Բան եմ ասում, — կանչում էր նա, — ի սէր Աստուծոյ, լսեցէք, բան եմ ասում:

Լճակի միւս ափից լսուեց ջրի պատուելու ձայնը և սրտաճմլիկ հառաչանք: Ուշանը ծառերի արմատներին զարնուելով, ձեռներով երեսին դիպչող եղէնիների ճիւղերը մի կողմ անելով վաղեց դէպի այն կողմը: Բայց արդէն ամեն ինչ խաղաղել էր: Միայն եղէգն էր կամաց շարժում լըճակի թեթեւ կոհակներից, մէկ էլ ջուրն էր հազիւ լսելի ձղփիւնով ափին զարնում:

Նա թուլացաւ և յենուեց մի ծառի: Անանքի այն զարհուրելի ժամերիցն էր այդ, երբ մի ականթարթում մարդուս մազերը սպիտակում են և որը անմոռանալի է մնում յաւիտեան...

Թարգմ. Մ Ո Ւ ՅԷ ՎԱՐԴԱՊԵՑ

